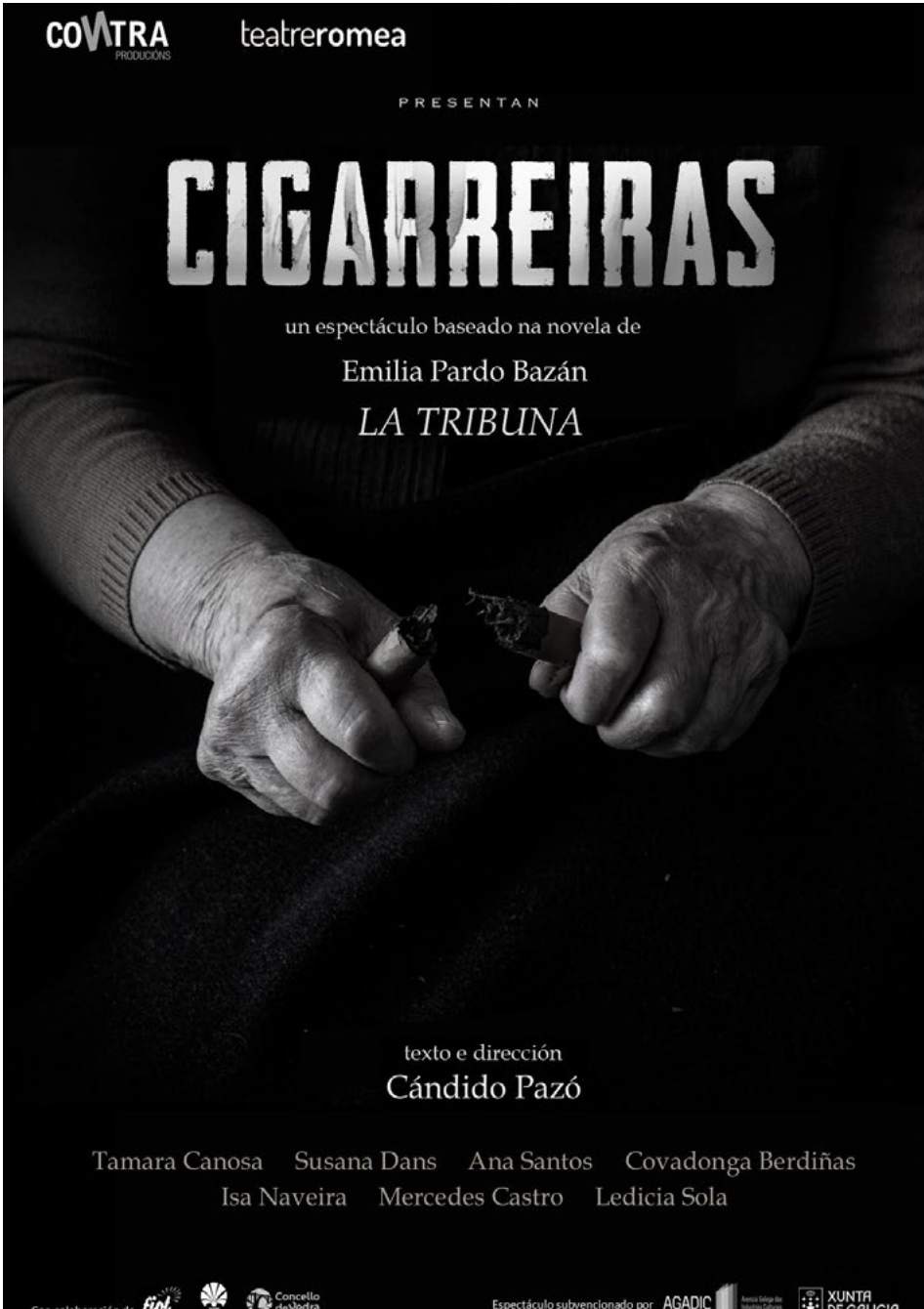

COVTRA
PRODUCTIONS

teatreroomea

PRESENTAN

CIGARREIRAS

un espectáculo baseado na novela de
Emilia Pardo Bazán
LA TRIBUNA

texto e dirección
Cándido Pazó

Tamara Canosa Susana Dans Ana Santos Covadonga Berdiñas
Isa Naveira Mercedes Castro Leticia Sola

Espectáculo subvencionado por

AGADIC

XUNTA DE GALICIA

Dramaturxia do pensamento

A escritora está soa na casa.

Relé a súa terceira novela, *La Tribuna*, once anos despois de escribila.

Este reler vaina levando a pensar, a lembrar, a imaxinar...

A falar cos seus lectores, que acaban por ser o público do teatro.

A facer vivir algunhas das personaxes e mesmo interactuar con elas,
directamente ou dándolle as réplicas nalgúns dos seus diálogos.

Crearase así un xogo de primeiros e segundos planos que,
mostrados simultaneamente,

o espectador haberá de percibir sempre como vivos e presentes,
pois así deberá de dispoñer a posta en escena
e así haberán de entendelos e encarnalos as actrices.

Texto e dirección
Cándido Pazó

1

1a

Luz. Vemos a Dona Emilia, sentada nunha cadeira, lendo en silencio. Escóitase, gravada, a súa voz:

DONA EMILIA.- “Lector indulgente: no quiero perder la buena costumbre de, como prólogo de mis novelas, empezar hablando contigo unas palabras. Más que nunca quiero mantenerla hoy, porque acerca de esta a la que ahora tienes a bien asomarte, *La Tribuna*, tengo varias cosas que decirte, para que caminen juntos el gusto y la necesidad.”

Tras unha pensativa pausa, transcendendo a dimensión concreta do espazo e do tempo que habita, Dona Emilia ponse en pé e, sen deixar o libro, pero levantando os ollos del e dirixíndoos ao público, o seu pensamento faise palabra viva.

DONA EMILIA.- *(Directamente ao público)* Un bo costume, si. Falarlle aos lectores. Pensalos intensamente, con empeño, con... determinación... ata facelos carne presente. Un pouco inxenuo, se cadra. Ou pretensioso, incluso, pero moi... estimulante. Levantar os ollos do papel e saberte acompañada por... *(Pausiña)* polo teu público! Ui, que rimbombante soa iso... “O teu público”. Como se estivese no teatro! Pero que bonito, ao mesmo tempo! Sentir que tes alguén aí diante, seguindo a historia que lle vas contando. Xente con quen falar. Que ninguén se ofenda. Polo de xente. Se cadra soa un pouco vulgar. Pero non é mala cousa ser xente. Ou si. Depende de cadaquén, claro. Pero en fin, poñamos que Rousseau tiña razón, sen que sirva de precedente, e admitamos a hipótese de que, en principio, todo o mundo é bo. Así

Texto e dirección
Cándido Pazó

que... iso. (*Pausiña*) Grazas por estar aí. Por prestarme atención. Por escoitarme. Por...

2

Na últimas frases da fala anterior entrou Lupe, criada da casa. En principio dona Emilia, absorba nos seus pensamentos, non se decata.

LUPE.- Señora... Dona Emilia...

DONA EMILIA.- (*Como tornando en si*) Aí, perdón Lupiña, é que estaba...

LUPE.- Se molesto...

DONA EMILIA.- Non, por favor. Que querías?

LUPE.- Eu nada. É a señora quen quería.

DONA EMILIA.- Como?

LUPE.- Que chamou.

DONA EMILIA.- Ah, si. Vou ter visita. Había que preparar algo...

LUPE.- Un té.

DONA EMILIA.- Un té? *Bueno*, é o fino coas visitas, si, pero... pero prefería algo máis...

LUPE.- Café, logo?

DONA EMILIA.- Non, máis aínda. Chocolate.

LUPE.- (*Estrañada*) Chocolate?

DONA EMILIA.- Non hai?

LUPE.- Haino, claro, pero...

DONA EMILIA.- Pero que?

Texto e dirección
Cándido Pazó

LUPE.- Non sei, como dixo que... quería empezar a privarse un pouco da boca...

DONA EMILIA.- Cando dixen iso?

LUPE.- Onte. Cando a cociñeira lle dixo que non estabamos moi provistos. “Mellor -díxolle-, a partir de mañá quero empezar a privarme un pouco da boca”.

DONA EMILIA.- Pois por iso. A partir de mañá. Anda, vai. E trae algo para mollar.

LUPE.- Tamén?!

DONA EMILIA.- Non é por min, muller. É polo pobre chocolate, que se pon triste sen compañía.

LUPE.- Xa. E que lle traio?

DONA EMILIA.- O seu eran uns churros, pero... Non sei, unhas pastas, uns bolos... Espera! Uns barquillos.

LUPE.- Barquillos!?

DONA EMILIA.- Barquillos, si.

LUPE.- Ai, pois... non temos.

DONA EMILIA.- E logo? Xa non hai barquilleiros en Marineda?

LUPE.- Onde?

DONA EMILIA.- Na Coruña.

LUPE.- Ah. Pois haberá, si, pero... basta que o necesites para que non...

DONA EMILIA.- Pois séguelle o rastro, muller.

LUPE.- Como?!

DONA EMILIA.- Xa sabes. (*Imitando o pregón do barquilleiro*) Barquillé...

LUPE.- (*Índose*) Ai, dona Emilia, vostede ás veces ten unhas cousas, que eu quedo...

1b

DONA EMILIA.- (*Ao público*) Aí non lle falta razón. Ás veces teño unhas cousas que eu mesma quedo... Esta visita, por exemplo. Teño a impresión de que é unha das miñas personaxes a que vén verme. Pero ser, é real. Di ti que... as fronteiras entre o real e o imaxinado poden ser tan difusas....

3

O pensamento faise acción. Soa a campá da Fábrica de Tabacos e entran en escena as cigarreiras: Fina, Aurora, Amparo, Ana (a quen todas chaman a Donicela) e Matilde. Cinco entre milleiros. Veñen cantando unha canción de traballo mentres colocan os trebellos da Fábrica que portan: cadansúa cadeira e cadansúa caixa na que traen o tabaco co que, durante a escena, irán efectuando a súa tarefa: elaborar cigarros. Tamén traen un porrón, do que beberán de vez en cando, e un caldeiro no que ás veces tirarán algún refugallo.

CIGARREIRAS.- Somos nós, somos nós, somos nós.
 Somos nós, as mulleres obreiras,
 que gañamos o pan co tabaco,
 somos nós, catro mil cigarreiras.

 Somos nós, somos nós, compañeiras,
 as mulleres que van ao traballo.
 Somos nós, que chegamos co Sol,
 somos nós, que coa Lúa marchamos.

Texto e dirección
Cándido Pazó

DONA EMILIA.- Aquí as teñen, as miñas cigarreiras. O de miñas é un falar, claro, porque ser son moi súas. Que mo digan a min, que a primeira vez que entrei na fábrica...

FINA.- *(Seguindo coa faena)* Que pinta aquí esta señorona?!

AURORA.- Quen é?

FINA.- A condesa de Pardo Bazán.

AURORA.- E que lle importa a ela do noso?

FINA.- O noso é o tabaco, e vai ti saber se non chupa do cigarro de vez en cando.

DONA EMILIA.- *(Ao público)* A verdade é que daquela nin probara o primeiro, máis tarde non digo que non, pero...

DONICELA.- Importámoslle nós.

FINA.- Nós!?

DONICELA.- Disque quere escribir un libro.

AMPARO.- E ti por que o sabes?

DONICELA.- Porque o sei.

AURORA.- *(A dona Emilia)* E que pensa dicir?

DONA EMILIA.- Aínda non estou moi certa, por iso estou aquí.

FINA.- Verá, señora, nós non entramos na súa casa, non acudimos aos seus salóns nin ás súas veladas... non nos metemos na súa vida. Por que se mete vostede na nosa?

DONA EMILIA.- Pois... *(Ao público)* A ver, non era cousa de pórme alí a falarlles de correntes literarias. O naturalismo, a observación directa, a experimentación... *(A Fina)* Porque son escritora.

Texto e dirección
Cándido Pazó

FINA.- (*Burlesca*) Ui, a señora é escritora, onde vai parar!

AURORA.- Ben se ve que ten quen lle coide dos fillos e quen lle atenda o marido.

FINA.- Mire, señora, se é escritora, escriba, ho, escriba, que lecer seguro que ten abondo para inventar andrómenas e figuracións desas que tanto campan nos libros. Pero a nós déixenos en paz, que o noso élle de verdade. Verdade da boa. *Bueno*, iso é un falar, claro. Da boa algunhas veces. Da ruín moitas máis. E case sempre... da que cadre. Pero real. E xa se sabe que a realidade non loce. Así que...

As cigarreiras continúan co seu traballo. Amparo colle o porrón e sae de escena para ilo encher de auga.

4

DONA EMILIA.- (*Ao público*) Pois non, teño que recoñecelo, ao principio non me recibiron moi ben. Lóxico, que tiña eu que ver con elas? Que tamén era muller? *Bueno*, si... e non é pouco, pero... Non, eu era unha intrusa no seu mundo. Pero quería escribir sobre el. Hai outros menos rudos, máis acaídos á delicadeza que se espera da pluma feminina, chegou a dicirme un académico. Pero que queren? Metérase aquí. (*Na cabeza*). Si, nos meus paseos vespertinos, cando me cruzaba coas leccións de operarias que viñan da fábrica. Eu ao velas pensaba: e non haberá aí algunha novela? Si, seguro que si. Onde hai catro mil mulleres hai catro mil historias. Algunha haberá que me inspire. Un fío do que turrar.

Texto e dirección
Cándido Pazó

5

Mentres dona Emilia lle fala ao público, Amparo regresa co porrón. Cando ía dirixirse ao seu sitio séntese atraída por unha ventá e detense ante ela. Ao pouco tempo, polo mesmo sitio, entra Consolación, outra cigarreira, amiga dela, que coxea dunha perna.

AMPARO.- Chegas tarde, Consolación.

CONSOLACIÓN.- Si, é que pasei por Santa Úrsula. Á primeira misa. E ti que fas aí?

AMPARO.- Fun por auga, pero... sempre que paso por diante desta ventá, chica, quedo fascinada.

CONSOLACIÓN.- Que quedas que?

AMPARO.- Alelada, muller.

CONSOLACIÓN.- Ah. Pois...

Tratando de entender a fascinación de Amparo, Consolación bota unha ollada examinadora á ventá.

DONA EMILIA.- *(Al público)* E remexendo, remexendo, dei con ese fío, uns anos atrás.

AMPARO.- É a mellor ventá da Fábrica.

CONSOLACIÓN.- E logo que ten? É... cadrada, coma todas.

AMPARO.- Rectangular en todo caso. Pero dígoo pola vista, muller.

CONSOLACIÓN.- Ah, xa.

Con limitada e escéptica curiosidade, Consolación dá un pasiño adiante para achegarse á ventá e botar unha ollada ao que se ve desde ela.

Texto e dirección
Cándido Pazó

DONA EMILIA.- *(Ao público)* Agora podería dicir que... Refulxente polo Sol do medio día, espellada no mar, a vista de Marineda desde aquela ventá da Fábrica era certamente fascinante, pero...

Sinala a Consolación que, encolléndose de ombros, expresa a súa incompreensión polos méritos atribuídos á tal vista.

AMPARO.- Non hai tanto que eu corría por aí.

CONSOLACIÓN.- Polo mar?!

AMPARO.- Si, claro, coma as lebres. Pola cidade, muller. Polas rúas. Esa era a miña patria, o meu paraíso terrenal.

CONSOLACIÓN.- Ai, Amparo, ás veces falas tan bonito!¹

DONA EMILIA.- *(Ao público)* Pois si, Amparo niso era especial. Se me permiten a simpleza: tiña labia. Era filla dun barquilleiro e máis dunha cigarreira, e fora pouco á escola, que a tivera que deixar cando a nai quedara paralítica, pero o pouco que fôra aproveitáralle de marabilla, que mesmo lle lía o xornal cada día aos seus veciños.

AMPARO.- *(A Consolación, seguindo a súa conversa)* Que, a ver, enténdeme, non é que me queixe de traballar aquí, ao contrario, que na casa non era vida, chica.

CONSOLACIÓN.- Tampouco sería para tanto.

¹ A conversa continua en segundo plano, o que supón que non será audible, pero será interpretada como se o fose:

AMPARO.- E logo non sabes o que é o Paraíso Terrenal?

CONSOLACIÓN.- Sei, claro, que fun á doutrina. Onde vivían os nosos primeiros pais.

AMPARO.- E como era aquilo?

CONSOLACIÓN.- Pois... un lugar moi bonito, no que se estaba moi ben...

AMPARO.- Pois iso era o que me parecían a min esas rúas de pequena. Eu era feliz nelas, pero desde que entrei na Fábrica xa non...

AMPARO.- Ai non, tiña que levantarme todos os días as catro da mañá.

CONSOLACIÓN.- Ás catro da mañá! Para que?

AMPARO.- Para axudar a meu pai a facer nos barquillos.

CONSOLACIÓN.- Barquillos! Que sorte!

AMPARO.- Sorte?

CONSOLACIÓN.- Podías comer os que quixeras.

AMPARO.- Quita, quita. Non habías de dicir o mesmo se tiveses que facer seis mil cada día!

CONSOLACIÓN.- Seis mil!

AMPARO.- Un a un.

CONSOLACIÓN.- O que eu daría por facer barquillos e non cigarros.

AMPARO.- Ei, ei, ei, sen cobrar!

CONSOLACIÓN.- Normal, eras unha nena.

AMPARO.- Pouco máis era cando entrei na Fábrica.

CONSOLACIÓN.- É distinto.

AMPARO.- E tanto! Se xa che digo que eu aquí estou encantada. Por moitas cousas...²

DONA EMILIA.- (*Ao público*) Entre outras unha moi importante para ela.

Bueno, para calquera muller: ter a súa propia vida, cousa que depende, en boa medida, de gañar o seu propio diñeiro.

CONSOLACIÓN.- E logo? Non lle dás o salario aos teu pais?

² AMPARO.- As compañeiras. Un salario como é debido, que o podes ver e sabes que o gañaches ti. Na casa parecía unha mendiga. Agora, mira, teño o meu diñeiro...

AMPARO.- Todo. Todo o que eles pensan que é todo, xa me entendes.

CONSOLACIÓN.- Pois non.

AMPARO.- Ai, Consolación, filla, a ti todo cho hai que explicar. Non cobramos por traballo feito?

CONSOLACIÓN.- Si.

AMPARO.- Pois entón? Que saben eles se cobro oito ou se cobro dez?

CONSOLACIÓN.- *(Persignándose)* Ai, eu iso é algo que...³

DONA EMILIA.- *(Ao público)* Para Consolación enganar os pais era o máis aberrante dos pecados. Porque non os tiña. Pais, quero dicir. Bueno, e pecados seguro que non moitos, que era moi santiña. Iso si, penitencias non lle faltaban á pobre: coxa por un mal que case a mata aos seis anos, orfa aos dez, con tres irmáns pequenos ao seu cargo...

CONSOLACIÓN.- Eu se non fora pola Fábrica andaba a pedir polas portas. Non hai día que non dea grazas ao ceo por poder traballar aquí.

AMPARO.- E eu, muller. Claro que si! E non sabes a festa que se armou na casa cando me colleron! Pero non sei, ao mesmo tempo... A ver, como quen di, eu crieime na rúa, e teño saudades dela. Daquelas mañás de aquí para alá, que así que meu pai saía a vender nos barquillos eu arrancaba pola porta para fóra, como paxariño que escapa da gaiola. Qué lle queres... Aquí síntome encerrada. Son tantísimas horas! E agora aínda menos mal, pero ao principio, chica, eu afogaba...⁴

³ AMPARO.- Bueno, muller, é que mal ten?

CONSOLACIÓN.- Ti porque os tes, pero eu.... Só pensar en que podería enganar os meus pais, éntame unha cousa... Será porque están mortos. Paréceme que me había de caer unha desgraza como castigo. E xa teño bo castigo co que teño na casa. Ás veces párome a pensar e...

⁴ AMPARO.- Sobre todo ao principio, que non estaba afeita. Foi entrar alí e case me caen as lágrimas. Miña nai xa me tiña falado dos talleres, pero aínda era peor do que pensaba. Tanta xente alí xunta... 4.000 mulleres! E todos aqueles cheiros, cos retretes alí ao lado...

DONA EMILIA.- Normal, tiña os pulmóns afeitos ao aire libre e abafaba naquela atmosfera espesa, aquela amalgama odorífera: o cheiro acre do tabaco humedecido, mesturado coas emanacións de tanto corpo humano xunto e co bafo fétido dos retretes, alí á beira.

AMPARO.- E despois está o da rutina. Ter que facer sempre o mesmo cada día. Sempre o mesmo.

CONSOLACIÓN.- Pois a min iso gústame.

AMPARO.- *Bueno*, a todo se todo se afai unha. Antes isto para min era un inferno. Agora é... un purgatorio. E por esta ventá bótolle unha ollada ao paraíso cada vez que podo.

6A

Incorpórase outra cigarreira ao grupo. É a Donicela, amiga das anteriores e que, cansa de esperar por Amparo, véna buscar, visiblemente enfadada.

DONICELA.- E vós que? Non pensades vir nunca máis, ou..?

DONA EMILIA.- *(Ao público)* Coidado, chegou a Donicela. *Bueno*, chamar chámase Ana, pero...

AMPARO.- Perdoa, muller, é que me nos entretivemos...

DONICELA.- Con que?

CONSOLACIÓN.- Coa vista, disque.

DONICELA.- E que ten? É a de sempre.

CONSOLACIÓN.- *Bueno*, a ver, a de sempre, a de sempre, tampouco.

DONICELA.- Ai non? Que ten hoxe que non tivera onte?

Amparo e Docinela

AMPARO.- *(Medio en broma, por quitar ferro)* Aquela goleta, por exemplo.

Onte non estaba.

DONICELA.- Iso non é unha goleta, é un queche.

AMPARO.- Ai, perdoe vostede, dona “entendodetodo”.

DONICELA.- De todo, de todo, non, pero desa materia si, que teño eu quen me instrúa.

AMPARO.- E logo?

DONICELA.- Nun coma ese vai de capitán o meu...

AMPARO.- O teu que?

CONSOLACIÓN.- O seu “menos é nada”.

DONICELA.- Menos será o teu, Consolación, que nada é.

CONSOLACIÓN.- Nada de nada. Nin falta que fai.

DONICELA.- Fai, fai.

CONSOLACIÓN.- A min non.

DONICELA.- Ai, non. Anda, vamos.

Diríxense cara o seu sitio. Ao chegaren poranse co traballo, pero seguirán coa conversa, o que enlentececerá a faena.

DONICELA.- E logo por que chegas tarde?

CONSOLACIÓN.- Pasei por Santa Úrsula e...

DONICELA.- Ui, moito vas ultimamente onda esas monxas. Que lles quererás...?

AMPARO.- Meterse ela tamén.

CONSOLACIÓN.- Por que llo dis?

Texto e dirección
Cándido Pazó

DONICELA.- Non fai falta que mo diga, que xa eu... Pero non irá en serio, non?

CONSOLACIÓN.- Por min, eu quería, pero... están os meus irmáns e...

AMPARO.- *Bueno*, muller, xa logo se han valer por eles.

CONSOLACIÓN.- Si, pero... Tamén está o dote. Sen dote non te collen e son moitos cartos. De onde os saco?

DONICELA.- Déixate diso! Ti o que tes é que botar un mozo e...

CONSOLACIÓN.- Si, o que me faltaba. Bastantes fatigas teño eu xa.

DONICELA.- *Bueno*, muller. Os homes fatigas dan, non digo que non, pero tamén dan consolo. Eu cando chega o meu capitán mercante é unha alegría! Sempre me trae algún agasallo, algunha monada...

CONSOLACIÓN.- Si, e aí queda a cousa.

DONICELA.- Pois que saibas que a última vez falamos de voda.

CONSOLACIÓN.- Falastes ou falaches?

DONICELA.- A ver, el é máis ben calado. Pero que non non dixo.

AMPARO.- E para cando?

DONICELA.- Todo se andará. Ou... todo se navegará.

CONSOLACIÓN.- Pois que chegues a bo porto. Pero mira, eu para... “consolos” xa teño á Nosa Señora, que para algo me chamo como me chamo.

DONICELA.- Xa, muller, tamén Amparo se chama como se chama pola patroa da Fábrica, e ben sabe ela que como non se ampare por si mesma...

Texto e dirección
Cándido Pazó

AMPARO.- Ei, ei, a min aí non me metas. Que eu á nosa santa téñolle moita fe.

DONICELA.- E eu, muller. Toda a do mundo. Pero unha cousa non quita a outra. Xa ves o que mirou por ela a Virxe da Consolación.

CONSOLACIÓN.- Cala, Ana, non fales así, que se me arrepiá a alma.

DONICELA.- Calo, calo. Calamos todas, que con tanta leria a faena non rende.

Céntranse un momento no traballo, pero...

AMPARO.- Pois eu tamén teño aí...

DONICELA.- *(Interesada, detense)* Ti tamén tes que?

AMPARO.- *(Pénsao mellor)* Nada. Nada. Veña, á faena.

DONICELA.- Á faena, á faena. E que présa hai! Que tes que contarnos?

AMPARO.- Nada.

DONICELA.- Nada... o peixe no mar. E ti botaches o anzol, así que...

AMPARO.- Pois, a ver, que... hai aí un señorito que se cruza comigo a cada pouco, e xa me vai parecendo demasiada coincidencia. A ver, que creo...

CONSOLACIÓN.- Que anda atrás túa.

AMPARO.- Creo que si.

DONICELA.- É militar?

AMPARO.- ...é.

DONICELA.- Alférez?

AMPARO.- ...sí.

Texto e dirección
Cándido Pazó

DONICELA.- Xa sei quen é. Baltasar Sobrado.

AMPARO.- E quen cho dixo?

DONICELA.- Todo se sabe.

DONA EMILIA.- *(Ao público)* E máis a Donicela. Máis marinedina que a Torre do Faro, das que coñece a todo o mundo e a quen todo o mundo coñece.

DONICELA.- Pois sabes que che digo. Non te fagas ilusións. Ese o que quere é pasar o tempo e despois... Boa tropa son os Sobrado! Eu coñézoos ben porque unha chica que teñen a servir é amiga miña.

DONA EMILIA.- *(Ao público)* Que lles dixen?

DONICELA.- Avarentos e cotrosos coma a sarna!

AMPARO.- Non sei... eu estiven unha vez na súa casa e non mo pareceron.

DONICELA.- Como que estiveches...?!

AMPARO.- Hai dous anos. Na noite de reis. Andaba a cantar os aguinaldos cun fato de rapaces e mandáronnos entrar.

CONSOLACIÓN.- Na casa?!

AMPARO.- Si.

CONSOLACIÓN.- E como era?

AMPARO.- Pois... como son as casas dos señoritos. Eu que sei, agora non lembro.

DONA EMILIA.- Lembra, lembra. Pero non o quere recoñecer. Quedara marabillada: aquel piano primorosamente vernizado, aqueles espellos co marco dourado, aqueles cortinóns de damasco, a porcelana chine-

Texto e dirección
Cándido Pazó

sa, os cadros de caza, os sofás...! Todo lle parecera fermoso, distinguido...

DONICELA.- Pois non é por nada, pero o teu rondador, o señorito Baltasar, tamén lle fai as beiras á filla da viúva de García, unha señoritinga empalagosa que... Bueno, se cadra non che gusta o conto.

AMPARO.- (*Disimulando unha certa incomodidade*) Mira ti. Impórtame a min ben. Conta, muller, conta, que inda nos entretemos.

DONICELA.- Pois iso, que tamén anda detrás da remilgada esa. Pero só cando lle parece.

CONSOLACIÓN.- Como cando lle parece?

DONICELA.- Seica a viúva de García, a nai da empalagosa, ten un preito en Madrid por uns negocios que tiña alá o marido. Se gañan quedan millonarias. Pero a cousa vai e vén e non se sabe en que acabará. E iso, que cando parece que pintan ouros, a nai do alférez dille que se arrime á señorita Remilgos García. E cando parece que pintan bastos dille que se desarrime.

CONSOLACIÓN.- É o que eu digo, os homes...

DONICELA.- E despois está o amigote ese que vai sempre con el. Un que parece que fala dentro dunha ola. Borrén chámanlle.

AMPARO.- Un que é capitán?

DONICELA.- Si. Coñécelo?

AMPARO.- Estaba alí aquela noite.

DONICELA.- Ese, un baboso! Sempre soltándoches algunha. E mirón...!

AMPARO.- Non sei, pero... *bueno*... Eu entrei na Fábrica grazas a el.

DONICELA.- E logo?

AMPARO.- Pola noite aquela. Seica ten un parente na dirección e Balta...
bueno, o alférez pediulle que me recomendase.

DONICELA.- Ai, entón xa che ten o ollo botado desde aquela.

AMPARO.- Pero que dis? Se eu era unha nena. O típico, preguntaron que queríamos ser de grandes e eu dixen que cigarreira como miña nai. Pero vamos, nin para min mirou.

DONA EMILIA.- *(Ao público)* Pero o capitán si. E ben que llo fixo notar ao seu subordinado amigo. *(Imitando a voz de Borrén)* Mire que poldriña, Baltasar. Esta vai dar unha boa egua. Non hai que a perder de vista. Fágame caso, que eu deste gando entendo.

DONICELA.- Pero mira, ti aínda tes outro pretendente.

AMPARO.- Quen, ho?

DONICELA.- O rapaz dos barquillos. O axudante ese de teu pai.

AMPARO.- Pero que dis?!

DONICELA.- Vénte esperar todos os días á saída. Ben se ve que está de-
rretidiño por ti.

AMPARO.- Ai, muller, por favor, en tan pouco me estimas! Era o que me faltaba! O animal ese!

*Soa a campá da Fábrica. Como as demais cigarreiras, as tres mozas dan por rematada a faena e, recollendo os seus trebellos, dispóñense para sa-
ír.*

CONSOLACIÓN.- Veña, vamos. Homes, homes, homes!

Texto e dirección
Cándido Pazó

7

DONA EMILIA.- *(Ao público)* Homes, homes, homes. Poderíase contar unha historia sen eles? *(Pausa)* *Bueno*, sen nós contáronse tantas...! Non, seguramente non. Pero só por probar. Como experimento. Ademais que nesta tampouco hai tantos. A ver, está o pai de Amparo, Rosendo chámanlle; o alférez, Baltasar Sobrado; o seu amigo, o capitán Borrén; e... ninguén máis. Ah, si. Claro que si! Por favor! O animal ese! Chinto, que ten nome, o coitado. Chinto. Un rapazote que collera de pinche o señor Rosendo, para axudalo co dos barquillos. Unha especie de besta do monte. Non por malo, que non o era, meu pobre. Por brutiño e por feo, que iso si que o era, e con fartura. Viña da aldea e morría de saudade por ela. Ata que foi descubrindo os encantos da cidade. E entre eles o mellor, ou como diría el, o “máis mellor”, o que lle enchía o ollo e o corazón: Amparo.

8

Entran en escena Amparo e a Donicela. Van pola rúa, camiño de cadansúa casa. Nun momento dado a Donicela para e mira cara atrás, ao lonxe.

DONICELA.- Espera aí. Xa me estrañaba a min.

AMPARO.- O que?

DONICELA.- O teu... O animal ese, como dis ti. Facíaseme raro non velo hoxe.

AMPARO.- Cala, muller. Que condena!

DONICELA.- Pois alá cho vén.

AMPARO.- Que!?

DONICELA.- Non é aquel que vén correndo alá atrás?

Texto e dirección
Cándido Pazó

AMPARO.- Non pode ser!

DONICELA.- Pode, pode. (*Índose*) *Bueno*, chica. Déixote aquí, que o meu camiño vai por outros pagos.

AMPARO.- Non, espera, por favor.

DONICELA.- Para que, muller? (*Sáíndo*) Se xa tes quen te acompañe.

AMPARO.- Pois por iso.

DONICELA.- Se levase uniforme seguro que non lle facías tantos ascos.

AMPARO.- Espera!

DONA EMILIA.- Espera⁵! Berraba tamén desde lonxe o animal. Perdón, Chinto. Espera!

AMPARO.- (*Parando e encarándose a Chinto*⁶) Pero a ti que che pasa, escaravello? Que merda queres?

DONA EMILIA.- Perdoa muller, contestoulle Chinto. Quixen achegarme á Fábrica como todos os días. Pero entretívenme co vapor de La Habana, que saía. Máis bonito, che! Botaba unha fumeira! E pitaba, fiiuuu, fiiuu, fiiuu. Por que non me esperaches?

AMPARO.- E por que había de esperarte? Era o que faltaba! E ademais, a que tes que ir ti á Fábrica?

DONA EMILIA.- Vender por alí. E así espero a que saias e acompañote. Para non ires soa para a casa, muller. Fágoo por ben.

⁵ Co libro na man, e lendo nel a parte correspondente, dona Emilia asumirá o punto de vista interpretativo do personaxe de Chinto, pero sen ocupar o seu sitio en escena. Este sistema repetirase en sucesivas ocasións con outros personaxes masculinos.

⁶ A actriz falará ao lugar por onde se supón que vén Chinto que, aínda que non estea fisicamente en escena, para ela é real.

AMPARO.- Pois eu dígocho por mal! Non me apodrezas máis o sangue coas túas esperas e as túas compañas! Son unha nena ou que? And a vender barquillos por aí adiante, onde haxa señoritos que os merquen, que na Fábrica do demo se un real sacas en toda a tarde! Animal!

ESCURO

9

Luz. Como quen esgrime unha espada triunfadora, entra Fina cun xornal na man e berrando exultante...

FINA.- Desta foi!

Detrás dela entran o resto das cigarreiras. Algunhas, como a Donicela, máis ben escépticas, pero deixándose levar. Outras, como Consolación, tímidas pero participativas. Outras, como Aurora, despistadas. E unha maioría, con Fina á cabeza, pero tamén Amparo e Pura a Chosca (unha cigarreira que ten un parche nun ollo), desatadamente entusiasmadas e expresando a súa euforia cantando:

CIGARREIRAS.- Desta foi, desta foi, desta foi,
desta foi, esta vez non fallamos.
Xa a Borbona se foi do país.
Non se foi, non se foi que a botamos.
Xa era hora, por fin o logramos,
expulsar esa corte “corruta”
e libramos dunha santa vez
desa tropa de fillos de...

Texto e dirección
Cándido Pazó

Emilia e cigarreiras

Baixo a lúdica dirección de Fina, pero coñecedoras e partícipes do código retranqueiro, as cigarreiras paran en seco antes da última palabra e... saen de escena para dirixírense a outros talleres da Fábrica. Dona Emilia observou con cara de circunstancias a celebración.

DONA EMILIA.- *(Ao público)* A Gloriosa. Que en gloria estea. Hoxe, vinte e cinco anos despois case que me fai graza aquela revolución, pero no seu momento... A ver, non vou dicir que fose unha sorpresa, que anuncios non faltaban desde había uns anos: pronunciamentos militares que quedaban en nada, golpes e golpiños fracasados... Xa saben, aquilo parecía o célebre conto de Pedro e o lobo. Pero finalmente o lobo chegou.

Desde un dos outros talleres entran de novo as cigarreiras en escena.

CIGARREIRAS.- Desta foi, desta foi, desta foi,
desta foi, esta vez triunfamos.
Xa a Borbona se foi do país.
Non se foi, non se foi... *(Silencio)* que a botamos.

AURORA.- A quen botamos?

CONSOLACIÓN.- Estás xorda ou que? Á Bombona.

AMPARO.- Borbona, Consolación, Borbona.

AURORA.- Quen?

FINA.- María Isabel Luísa de Borbón e Borbón. Isabel II.

AURORA.- A raíña?

FINA.- Claro.

AURORA.- Entón quen manda agora?

Texto e dirección
Cándido Pazó

AMPARO.- Non se sabe aínda moi ben. É todo moi recente.

PURA A CHOSCA.- Sábese, sábese. Mandamos nós.

CONSOLACIÓN.- As cigarreiras?

PURA A CHOSCA.- O pobo.

DONICELA.- Ui, demasiada xente a mandar, logo.

AURORA.- Si, e onde todos mandan ninguén goberna.

FINA.- A ver... a cousa é así: polo de agora goberna o xeneral Prim. Xunto con Serrano, que vén sendo como era a raíña, pero sen selo.

DONICELA.- Pois claro, para iso tería que ser Serrana.

AMPARO.- É o rexente. Todo é provisional. Explicallo como é debido, Fina.

FINA.- A ver...⁷

DONA EMILIA.- (*Ao público*) Non é fácil, ollo, que a revolución tiña moita familia. Pais putativos a centos, tíos políticos a miles. E todos os pretendentes. Serrano, que non lle importaría ser algo máis rexio que rexente. Espartero, que tamén se apuntaba. Prim, que quería traer un rei de fóra. O duque de Montpensier, cuñado da Raíña, que aspiraba a substituíla. E logo estaban os carlistas, que querían pescar a río revolto. Sen esquecer os partidarios dos depostos Borbóns, que eles non se esqueceron, non.

PURA A CHOSCA.- Pero que merda é esa?! Faise unha revolución para chimpar a monarquía e sáennos media ducia de aspirantes a monarcas!

⁷ FINA.- Prim é o presidente do consello de ministros. Serrano o xefe de estado. Provisionalmente. Ata que se decida un definitivo. Que pode ser un rei novo. E aí fálase de varias posibilidades: está o duque de Montpensier, que é parente do emperador de Francia; ou outro que veña de Europa. E hai que ter coidado cos carlistas, que queren pór o seu. E cos partidarios da Borbona, claro.

FINA.- A ver, a ver, a ver. Primeiro. Hai moitos tipos de monarquía...

PURA A CHOSCA.- Tamén aquí hai moitos tipos de tabaco, mais todo é tabaco finalmente!

AMPARO.- Niso non lle falta razón.

AURORA.- Si, aí estivo fina.

DONICELA.- Non, Fina está alí.

FINA.- Pero deixádeme acabar, ho! E segundo. O bo sempre se deixa para o final. E o bo é...

AMPARO.- A República!

FINA.- Federal.

PURA A CHOSCA.- Pois sabes que che digo? Que iso de deixar o bo para o final é unha memallada. Ao bo hai que meterlle o dente á primeira, antes de que se bote a perder ou que cho tiren da boca.

FINA.- Tranquila.

PURA A CHOSCA.- Tranquila morreu cagando.

FINA.- A ver, ho! Cada cousa ten o seu tempo. Isto é como facer un cigarro, que vai por pasos. Agora mesmo o que nos ten que quedar claro é por que se fixo o que se fixo, e sobre todo para que se fixo.

DONICELA.- E quen nolo vai dicir? Ti?

FINA.- Eu non. *(Amosando o xornal)* Vén aquí. Aquí. E moi clariño. Atende. Cidadáns e... com...pa..triotas.

Con certo traballo le o titular, pero cando trata de ler o corpo do artigo... entala. Non lle dá a vista. Arreda o xornal... busca a luz... pero nada.

DONICELA.- Ui, parece que tan clariño, tan clariño, non vén.

Texto e dirección
Cándido Pazó

FINA.- Hoxe...

AURORA.- Hoxe Fina non ten a vista moi... fina.

DONICELA.- Si, por iso non dá lido a letra máis... fina.

Perante o nacente clima de sorna e riola xeral que pode botar a perder a improvisada asemblea, Amparo dá un paso adiante. Vai a onde está Fina, cóllelle o xornal, sobe a un lugar alto e, con toda seguridade, le.

AMPARO.- Cidadáns e compatriotas. *(Como por un efecto máxico, o seu xeito firme e resolto capta a atención inmediata das súas compañeiras)* “Hoxe é un día glorioso que quedará marcado en letras douradas nos anais da historia patria, porque, por fin e para sempre, a tiranía e o despotismo foron desterrados da Nación. Ábrese ante nós unha nova era e hoxe asistimos ao seu advenimento.”

AURORA.- A que dixo que asistimos?

PURA A CHOSCA.- Non o sei moi ben, pero chega algo novo, que é o que conta.

CONSOLACIÓN.- E se o novo non é bo?

FINA.- Calade e atendede, cona! *(A Amparo)* Dálle nena, que o fas moi ben.⁸

DONA EMILIA.- *(Ao público)* E tanto que si! Na súa voz timbrada e no seu xeito resolto aquela proclama soaba de marabilla. E ingredientes marabillosos tíñaos, non se pode negar: xustiza social, redención das clases obreiras, educación pública e gratuíta, liberdade relixiosa, igualdade, fraternidade universal...

⁸ AMPARO.- Unha era na que, vivindo nun ámbito de xustiza social, o home deixará de ser lobo para o home. Unha era na que se reconecerán os dereitos dos traballadores, a liberdade relixiosa e a instrución pública.

DONICELA.- Moi ben, moi ben, unha letra moi bonita. Moi bonita. E a música que ti lle pos, aínda a mellora. Pero finalmente é iso, letra. E na letra xa sabemos quen manda.

AMPARO.- A xente letrada, si. Por iso lles convén que os do común non o sexamos. Para que o deixemos todo nas súas mans e así poderen levarnos atados pola corda máis dura de romper que hai: a da ignorancia.

Tras procesaren as inspiradas palabras de Amparo, as compañeiras apláudena.

DONICELA.- Felicítote, Amparo, de verdade. Non é só que leas ben, é que aínda falas mellor. Pero falar ben tamén o fan os curas. Desde o púlpito. Pero hai que baixar ao chan.

AURORA.- Iso é verdade.

AMPARO.- Pois baixo, logo. A ti non che morreu un fillo en África?

AURORA.- Si, en Tetuán.

AMPARO.- E a que foi alá, tan lonxe?

AURORA.- Non foi. Mandárono ir.

AMPARO.- *(A todas)* Aí o tendes, para mostra un botón. Que é iso de que a unha muller lle arrinquen un fillo e que o leven a que os cañóns o esnaquicen por mor de servir ao rei? Hai que acabar coas quintas! Ou van todos ou non vai ningún! Non pode ser que os ricos paguen con cartos e os pobres paguen con sangue!

AURORA.- *(Ás demais, interpretando a aprobación xeral)* Aí falou!

AMPARO.- E outro botón máis. E que nos abrocha a todas. Aquí, na Fábrica. Por que nos mandan sempre tabaco tan cativo? Filipino as máis

das veces. Folla ruín coa que o traballo non rende o que debera conforme ao noso esforzo. Por que? Porque as boas partidas van sempre para Madrid. Por que? Porque é onde se toman as decisións. E xa sabedes: o que parte ben reparte e queda coa mellor parte. Para eles o cubano, para nós a purrela. E logo, os nosos dedos non son tan finos e habelenciosos como os de alá? Ou somos traballadoras de segunda ás que nunca se pode confiar xénero de primeira? Sabedes como lle chaman a ese botón? Centralismo! Un dos tantísimos males que nos afectan a todas. E que é o que nos pode traer a cura deses males? A República!

PURA A CHOSCA.- A República!

AMPARO.- A República, si.

FINA.- Cando veña.

CONSOLACIÓN.- Se vén.

PURA A CHOSCA.- Ten que vir!

AMPARO.- Virá, virá! Seguro que virá!

FINA.- A Federal!

AMPARO.- A Federal!

Exultantes, as cigarreiras vanse, deixando a escena baleira, coa única presenza de Dona Emilia que, sentada, está a ler a súa novela.

10

DONA EMILIA.- *(Ao público, erguéndose)* Desculpen o meu pouco entusiasmo. Que podería deixarme levar, eh, que para entusiasmos eu

Texto e dirección
Cándido Pazó

sempre estou pronta, pero... que queren que lles diga? Pois iso, que a froita cae cando está madura. E se cadra daquela non o estaba. Tamén está o de abanear a árbore, claro. Pero non sempre se pode. Ou non sempre che deixan. En todo caso, as cousas veñen... cando acaban vindo. E, entremetres, o que vén é, coma sempre... (*Sinalando un lateral*) o día a día.

11

Polo lateral sinalado por Dona Emilia entran Amparo e a Donicela, que pasean polo porto de Marineda un domingo á tarde.

DONICELA.- Mírao. Xa esta arribando. O *Bela Luisa*. Que ben navega. Vese que ten bo capitán.

AMPARO.- Pois entón déixote, que seguro que queres estar a soas con el.

DONICELA.- Non, muller, que me apetece moito presentarcho. Ademais que aínda tarda un pouco. Embocar a ría ten o seu aquel.

AMPARO.- É que quería chegar á casa con día.

DONICELA.- Veña, muller, que seguro que nos convida a subir a bordo. A que nunca viches un barco por dentro?

AMPARO.- *Bueno*, hai tantas cousas que nunca vin.

DONICELA.- Pois mira, que mellor forma de acabar un domingo. Anda, senta por aquí, que inda hai tempo.

AMPARO.- E non tes medo a que..?

DONICELA.- Con este mar? Ningún.

AMPARO.- Non, muller. Se non tes medo a que... algún día te... deixe?

Texto e dirección
Cándido Pazó

DONICELA.- E por que había de deixarme? Dez anos de relacións levamos!

AMPARO.- Por iso... se cadra...

DONICELA.- Pois mira, en tal caso, que me quiten o bailado. A ver quen pode presumir de levar tanto tempo cun home dese mérito?

AMPARO.- Ai, chica, pois eu que queres que che diga? Por esas cousas non paso. Eu quero ir coa cabeza ben alta.

DONICELA.- Pois entón máis che valía abaixala un pouco.

AMPARO.- Que?

DONICELA.- Para non a pór tan a tiro, muller. Ou pensas que o de Sobrado ten algunha intención de casar contigo?

AMPARO.- O de Sobrado? E que teño que ver eu co de Sobrado?

DONICELA.- A ver, Amparo, que sei que a cousa vai...

AMPARO.- Vai que, ho, vai que?! A ver, saúdame ao pasar. E eu que son educada contéstolle.

DONICELA.- E algo máis tamén.

AMPARO.- *Bueno*, algunha conversa de vez en cando, non digo que non. Catro palabras, que máis corda non lle dou. Boa son eu.

DONICELA.- Claro, muller. Pero como é militar...

AMPARO.- Que?

DONICELA.- Que iso, que sabe que os asedios queren paciencia e...

AMPARO.- Pois que se arme ben dela, que boa falta lle vai facer.

DONICELA.- *Bueno*, polo de agora creo que che vai dar unha tregua.

Texto e dirección
Cándido Pazó

AMPARO.- E logo?

DONICELA.- Ascendérono a tenente e mándano ás Vascongadas. A loitar contra os carlistas. A ver se non lle meten un trabucazo. *(Con sorna)* Mira, quedabas viúva antes de...

AMPARO.- Boh!

DONICELA.- Ves? Ese si que era un bo plan. Viúva. Moito mellor que casada, onde vai parar! Viúva de. E a poder ser, nova. Claro que para iso terías que casar antes e xa che digo eu que esa breva non...

AMPARO.- E dálle! E a min que me vai niso? E en todo caso, se se dese a cousa, é un supor, por que non había de casar comigo? Que pasa? Que non son da mesma madeira que outras que eran da miña condición e que un día...? Mira a de Ortiz, esa tan guapa, que viste tan ben. En tempos vendía peixe pola rúa, e despois foi cigarreira. Ata que casou con ese home tan rico, e aí a tes. E outra ducia de exemplos podía darche. E ademais, desde que foi a Gloriosa o das clases xa non é coma antes. Ese rei que trouxeron de Italia disque lle dá a man a todo o mundo. E se vén a Federal, entón xa...

DONICELA.- Si, si, vaille con ese conto a dona Dolores de Sobrado, a nai do teu...

AMPARO.- Ui, coidado que mancho! Nin que os de Sobrado fosen da aristocracia. Pero se inda hai quen os lembra cargando fardos no almacén do Catalán, que por aí empezaron. Fillos do traballo, coma ti e coma min!

DONICELA.- Se iso xa o sei, muller, pero...

AMPARO.- Pero nada, Ana. Sabes que che digo? Que se a eles non lle valen os do común, os do común tamén nos valemos sen eles, que pa-

Texto e dirección
Cándido Pazó

ra comer non lles hei de pedir. E o fillo, se quere algo comigo, que veña co cura da man.

DONICELA.- *(Ri)* Ui, ti dixeches que me puñas unha ducia de exemplos, pois eu tamén che sei dunha ducia que dicían o mesmo ca ti e acabaron... como acabaron. *(Ante a reacción de Amparo)* Ai, non mo tomes a mal, que por mal non cho digo.

AMPARO.- Pois paréceo.

DONICELA.- Non, muller. Cada unha que viva ao seu xeito. Pero seu. Sen fiar en promesas nin chamarse a enganar. Casar, casar, casar... Que a ver, claro que si! Pero no entanto hai máis vida, ou que? Pois haberá que vivila, non? Que para monxa xa está Consolación. *(Dada a expresión de Amparo)* Pero deixemos o tema. Deixemos o tema, que non quero que te enfades comigo. *(Sinalando)* Mira, xa está atracando. Vamos. *(Indo)* E que tal a xente por casa?

AMPARO.- *Bueno*, miña nai tollida coma sempre e meu pai... máis vello.

DONICELA.- E ou outro?

AMPARO.- Que outro?

DONICELA.- Chinto.

AMPARO.- Preguntaches pola xente.

DONICELA.- *(Saíndo)* Muller, como es.

AMPARO.- *(Saíndo)* Pois que queres que che diga...

12

DONA EMILIA.- *(Ao público)* Podía dicirlle que o mozo traballaba coma o que ela pensaba que era: un animal. Que agora que o pai xa non esta-

Texto e dirección
Cándido Pazó

ba para moitos trotes, era el o que se ocupaba de todo. De todo, todo, non só da faena dos barquillos. Tamén de ir por auga á fonte, limpar a cociña, ir por sardiñas á praza, e asalas, claro, partir leña, pór o caldo ao lume, atender a impedida, que mesmo lle preparara unha especie de cadeira con rodas... Pero non, o único que lle dixo foi... que un día o rapaz chegara tarde á casa e cheirando a viño! (*Paródica*) E que ela llo contara á nai, e que a vella, que por certo, abstemia non era, o agarrara polos pelos... “que tes ti que andar polas tabernas, pendello, outra vez que cates o viño heille dicir a Rosendo que che dea unha tunda coa correa”, e el “só foron un par de ‘chiquitas’ cun amigo da aldea que atopei”. E que despois ela, Amparo, o botara da casa dun empurrón, “veña, a durmir fóra, borracho!”

Pobre animal! Pobre de vez, que non hai pobreza máis pobre que a do pobre que ten de servir a pobres.

13

Soa a campá da Fábrica. Entran as cigarreiras e dispóñeno todo para o traballo que, coma sempre, farán mentres charlan. Amparo non está. Pura a Chosca leva un pano tapándolle parte da cara.

DONA EMILIA.- (*Ao público*) Pero, en fin, a vida continúa, como ten por costume, e o tempo pasa e... *bueno*, xa se sabe: sete días fan unha semana, catro semanas fan un mes, doce meses fan un ano...

DONICELA.- E logo, Pura, tes unha moa picada ou...?

PURA A CHOSCA.- Teño, teño. E estame matando.

DONICELA.- Xa. (*Baixaño*) Estate matando, si.

AURORA.- E mirade unha cousa...? Non veu traballar hoxe... a Tribuna?

Texto e dirección
Cándido Pazó

FINA.- Cala, muller. Como había de vir?

AURORA.- E logo?

FINA.- Pero non sabes como acabou a cousa?

AURORA.- *Bueno...* eu non quedei ata o final. Vivir na aldea é o que che ten, que hai que marchar antes.

CONSOLACIÓN.- De que falades?

AURORA.- De onte, na... Como lle chamaban a aquilo?

FINA.- Convención Federal.

DONICELA.- *(A Consolación)* Ti sabes o que é iso? Mira que unha convención non ten nada que ver cun convento.

AURORA.- Non lle fales así, ho. Hai que respetar as ideas de cada quen, que xa o dixo o velliño aquel onte na...

PURA A CHOSCA.- Convención.

AURORA.- Esa.

FINA.- *(A Consolación, que parece non entender nada)* Vén sendo como unha... xuntanza moi grande.

DONICELA.- Unha romaría, muller.

AURORA.- *Bueno*, as romarías son a campo aberto e aquilo foi dentro.

CONSOLACIÓN.- Dentro de onde?

FINA.- Do Círculo de Operarios.

AURORA.- Aínda que mellor lle sería telo feito fóra, porque alí non se cabía, mi má!

CONSOLACIÓN.- Tanta xente había?

Texto e dirección
Cándido Pazó

AURORA.- A esgalla!

FINA.- É que viñeron delegados de todas partes. Máis o público, claro.

AURORA.- A min o que máis me gustou foi o velliño.

PURA A CHOSCA.- E dálle co velliño! Que velliño?

AURORA.- O das barbas brancas, ho. O que mandaba na...

PURA A CHOSCA.- Convención! E non mandaba. Presidía.

AURORA.- *Bueno*, agora chámanlle así. Moi bonito falou, ho! (*Facendo por lle dar a elocuencia do orador*) Que todo había de se endereitar se se obraba con boa vontade e rectitude moral, que os republicanos tiñan que se querer como irmáns para seren exemplo de con... con...

PURA A CHOSCA.- Concordia.

AURORA.- Concordia fraterna.

FINA.- Pois si, habían de vir alí arrastrados das orellas os que pensan que os republicanos din cousas malas. Non señor, alí cantábase clariño o que somos: paz, liberdade, traballo, honradez e as mans moi limpas.

PURA A CHOSCA.- Así se fala.

CONSOLACIÓN.- Si, pero... Só por preguntar, eh, que non quero que ninguén se... Non dicían cando veu o *barullo* da revolución o ano pasado, que nos ían dar todo iso? Conforme aqueles non o deron, podería cadrar que non o dean estoutros, non?

FINA.- Non! Non, non, non. Estes son doutro ser. Estes miran polo ben do pobo.

DONICELA.- *Bueno*, o que miran... xa se verá. Se se ve. Porque...

FINA.- Porque que?

Texto e dirección
Cándido Pazó

DONICELA.- Porque polo de agora... tragan co que lles boten. Tanta festa que fixestes por chimpardes á Borbona, que o merecía, e agora puxéronvos outro rei. E de fóra.

PURA A CHOSCA.- Aí doulle a razón.

CONSOLACIÓN.- Pero parece boíño, non?

AURORA.- Ai, iso si. Boíño parece. O que non me gusta nada é o nome. Amadeo, por favor! Ese é un nome dun... panadeiro, non dun rei.

DONICELA.- E xa postos, eu tamén quero preguntar. Que hai diso que se comenta de que van quitar a estancación?

FINA.- Ala, xa saú o temiña da estancación! Que iso só é un rumor!

DONA EMILIA.- (*Ao público*) Estarán preguntándose que é iso da estancación: o monopolio estatal sobre o tabaco.

FINA.- E ademais. Se desestancan que? Agora o Goberno tennos aquí presas. Gañamos o que a el lle peta. Se nos mandan malas consignas, como ben dixo Amparo, temos que roelas. El chupa e engorda. E nós apandamos. Se quitan a estancación que a quiten! Aquí as raíñas somos nós. As que temos a habelencia nas mans. É con nós con quen ten que vir bater o consumidor, e o estanqueiro, e se vén a man, o ministro do ramo.

DONICELA.- Moi ben, moi ben, pero... Unha preguntitiña máis: a día de hoxe falta xente que queira traballar na Fábrica?

PURA A CHOSCA.- Que vai faltar, ho! Cada día cómpren máis recomendacións.

DONICELA.- Pois aí o tendes! O día que quiten a estancación bótase medio mundo a traballar no tabaco. E habendo moita xente a traballar, xa se sabe... os prezos polo chan.

AURORA.- Aí razón non lle falta. Na miña aldea había un capador, e gañaba ben a vida. Pero agora hai tres, e alá foi o negocio.

PURA A CHOSCA.- Que terá que ver facer cigarros con cortar collóns!

AURORA.- *(Triscando coas tesouras)* Ai...

FINA.- En todo caso, iso non é cousa dos republicanos.

PURA A CHOSCA.- Xa. Pero seguro que nos botan a culpa tamén.

FINA.- Si, como de todo. Sobre iso falou moi ben onte Amparo.

CONSOLACIÓN.- E logo, tamén falou ela?

FINA.- Si, en nome de todas nós.

DONICELA.- Ei, ei, ei! No meu non. E non o digo por mal, que ben sabedes que somos amigas, pero cada unha...

FINA.- En nome das que fomos.

AURORA.- Eu no que non estou de acordo é niso que fixestes ao principio.

FINA.- O que?

AURORA.- O de vós pordes en fileira alumando con fachos a chegada dos... estes que falaron.

PURA A CHOSCA.- Os delegados.

AURORA.- Eses.

CONSOLACIÓN.- Ai, ave María Purísima! Como quen aluma os santos?

PURA A CHOSCA.- *Bueno*, a min tampouco me chistou moito aquilo, pero... bonito quedou.

AURORA.- Ai, iso si! Bonito si!

FINA.- *Bueno*, e Amparo...!!!

DONICELA.- Que tiña?

FINA.- Que tiña? (*Levantándose*) A sensación da velada! Cun vestido que lle realzaba a figura, así.. da cor do tabaco fino, tipo Virxinia. E un “pañolón” de Manila, dun vermello vivo que atraía a luz, a xogo cun ramo de flores que levaba. Rosas de Bengala con matices de sangue!

DONA EMILIA.- (*Ao público*) Pois si. Parecía a representación da liberdade nun cadro do Romanticismo!

FINA.- E non vos digo nada cando subiu ao estrado para ofrecerlle o ramo á Convención. Aquilo foi...!

DONICELA.- Ui, xa me figuro, todos aqueles homes...

FINA.- *Bueno*, si, piropos non faltaron.

PURA A CHOSCA.- E algo máis tamén.

FINA.- Tamén. Pero ela ao seu, cabeza alta, aquí vou eu.

AURORA.- E iso que o vello metía *respeto*, con aquelas barbas brancas, que parecía un “pratiarca”.

FINA.- E cando o presidente a convidou a dicir unhas palabras, que con iso non se contaba, ela como se nada, botouse a falar, alí diante de todo aquel xentío, que eu seguro que xa me atragoaba. Pero ela arranca e... pouco a pouco foise facendo o silencio.

AURORA.- Si, ho, nin unha mosca se sentía.

Texto e dirección
Cándido Pazó

FINA.- E ao velliño, como di esta, comezan a escorregarlle as lágrimas polas fazulas...

AURORA.- E a nós, que eu choraba por min abaixo.

FINA.- E cando Amparo remata vai o home e di: ¡cidadáns delegados, compañeiros republicanos, velaquí a teñen: a tribuna do pobo!

CONSOLACIÓN.- A que?

FINA.- A tribuna.

CONSOLACIÓN.- E iso que quere dicir?

AURORA.- Ves? A min pasoume igual.

PURA A CHOSCA.- Pois vén sendo como... unha que fala con todos.

CONSOLACIÓN.- Unha que fala con todos! E díxollo así, á cara?

FINA.- Tranquila, Consolación, iso é... como unha representante da xente. A voz do pobo!

AURORA.- Ah. Xa dicía eu que tiña que ser algo de moito mérito, porque a xente rompeu a aplaudir...!

FINA.- Pois si, e niso un berrou: viva a Tribuna! E todos, Viva! Viva a Tribuna!

Aurora e Pura a Chosca dan tamén vivas á Tribuna. Soa a campá da Fábrica e as cigarreiras comezan a recoller e írense. As últimas en marchar son Aurora e Consolación.

AURORA.- E así foi, si señor. Así foi. Talmente como ela o contou. Moi ben contado, por certo.

FINA.- *(Vaise)* Grazas.

AURORA.- E, claro, rebautizada quedou.

Texto e dirección
Cándido Pazó

CONSOLACIÓN.- Como rebautizada?

AURORA.- Que lle quedou de alcume.

CONSOLACIÓN.- Non entendo.

AURORA.- Claro, muller. A ver, a Pura chámanlle a Chosca, non é?

CONSOLACIÓN.- Ai, eu non.

AURORA.- Pero o resto da fábrica si. E eu son Aurora a Pataca, que ben o sei. Ana é a Donicela. Ti...

CONSOLACIÓN.- Xa. A coxa.

AURORA.- *Eculicuá.* Pois agora Amparo é... *(Dándolle moito arroallo)* A Tribuna!

14

Dona Emilia, que estivo moi atenta ao decorrer de toda a escena, decátase de que as cigarreiras a deixaron soa.

DONA EMILIA.- *(Ao público)* Vaia, ao final vanse sen aclarar porque non veu traballar hoxe... *(Imitando a Aurora)* a Tribuna! Pero non se preocupen, se me conceden algo de tempo cóntollelo eu. *(Pondo todo o seu empeño en facer unha narración amena e gráfica)* Seguimos na convención federal: despois dos protocolos veu o debate. E alá foi a concordia fraterna! Uns, que se hai que pasar á acción. Outros, que xa non son os tempos da Revolución Francesa, que agora hai outros camiños. “Si, pero os camiños non se abren sós, hai que abrílos. Vale, pero a pico e pala, non a tiros”. E pouco a pouco aquilo foi derivando nunha especie de feira da controversia. *(En xeito de pregón)* “Auga de limón...”, e nunca mellor dito o de feira,

Texto e dirección
Cándido Pazó

“auga de limón fría”. Que facía boa falta, eh, que a calor dialéctica non era nada en comparación coa calor física. Nin respirar se podía! E o debate que subía de temperatura. “Mellor perder as colonias que perder os principios. Non, iso sería un desprestixio”. E entre o público, “barquillos, barquillos”. Era o pai de Amparo, que decidira achegarse por alí, que a ver, aquel xuntoiro, como el dicía, dáballo noxo e tiña boas agarradas coa filla por meterse en políticas, pero... a feira hai que aproveitala. E uns delegados que federar, si, pero con mesura. E outros que federar non, mellor confederar. E a xente que xa non atendía ao debate porque tiña outras urxencias. “*Bueno, bueno*, sen empurrar, sen empurrar! Pero que pasa aí?”. (*Cambiando a un ton evocador e melancólico*) E o que pasa é un grupo de xente levando un coitado dun vello medio no colo, medio arrastro. “Deulle un accidente! Da cabeza? Ou do corazón, non se sabe”. E detrás del un ronsel de barquillos ciscados polo chan... Barquillé...

ESCURO

15

Mudando o momento e o ambiente, irrompen en escena as cigarreiras que, cantando e bailando, festexan o seu día: a virxe do Amparo.

CIGARREIRAS.- Xa está aquí, xa chegou,
xa esta aquí, xa está aquí a nosa festa,
viva a nosa señora do Amparo,
a que avoga polas cigarreiras.

DONA EMILIA.- (*Ao público, berrando para se facer escoitar*) Aínda ben que o calendario decreta días alegres. A virxe do Amparo, a patroa da Fá-

Texto e dirección
Cándido Pazó

brica. Despois da misa viña a festa, e o xúbilo das cigarreiras invadía as rúas.

CIGARREIRAS.- Xa chegou, compañeiras.
Xa está aquí, xa está aquí o noso día.
Non podemos desaproveitalo,
alegría, alegría, alegría.

PURA A CHOSCA.- Todas a San Hilario!

As cigarreiras saen de escena para se dirixiren a outra rúa onde següiren coa troula, pero...

DONICELA.- Espera, Amparo.

AMPARO.- Que pasa?

DONICELA.- Non sei se te decataches.

AMPARO.- De que?

DONICELA.- Temos espías. Quieta, non mires. Disimula. Alá arriba, no outeiro aquel. O capitán babosón, co teu tenente. *Bueno*, perdón, que agora tamén é capitán. O capitán Baltasar Sobrado.

AMPARO.- E logo, xa está de volta?

DONICELA.- Está.

AMPARO.- Pero a guerra non acabou.

DONICELA.- Non ho, que os carlistas son correúdos. Pero xa o releva-
ron. Síntocho, desta non quedaches viúva.

AMPARO.- Boh, non empeces ti xa! E que fan aí?

DONICELA.- Recoñecer o terreno, supoño.

AMPARO.- Boh.

Texto e dirección
Cándido Pazó

DONICELA.- E ademais como agora está libre...

AMPARO.- Como libre?

DONICELA.- Que xa non anda atrás da remilgada aquela, a filla da viúva de García.

AMPARO.- Ai, non?

DONICELA.- Polo que me contaron o preito ese que tiñan en Madrid vai moi mal e o capitán Sobrado recibiu ordes maternas de baterse en retirada. Así que prepárate, que seguro que trae ardor guerreiro.

DONA EMILIA.- *(Ao público)* Dío por brincar, claro. Pero o certo é que unha experiencia forte pode cambiar moito unha persoa. E poucas experiencias hai tan fortes como a guerra. O agora capitán Sobrado sempre fora de carácter máis ben... vacilante. E ata entón o seu... “asedio”, como diría a Donicela, non pasara dun medido galanteo. Pero, despois de ventar tan a diario a presenza da morte, voltara das Vascongadas resolto a espremerlle todo o zume á vida. Pero calma, que iso xa se irá vendo. *(Abrindo o libro por unha folla marcada)* Polo de agora a nosa Tribuna ten outras batallas máis... inesperadas?

16

Na súa casa, saíndo do seu cuarto entre tebras, arrecuando sobresaltada, entra en escena Amparo. Vai a medio vestir a súa roupa de traballo.

AMPARO.- Que susto me deches, repelo! Que fas aí?

DONA EMILIA.- *(Ao público, mentres Amparo, apresuradamente, termina de vestirse)* É Chinto, diante da porta do cuarto de Amparo, unha mañá, antes de ir ao traballo. *(Lendo no libro a parte de Chinto)* Bueno, muller, estaba aberto e...

Texto e dirección
Cándido Pazó

AMPARO.- E que queres?

DONA EMILIA.- *(Chinto)* Pois quería... Quería eu... *(Ao público)* As palabras ás veces son remisas. Basta que as necesites... *(Chinto)* Quería dicirche que...

AMPARO.- Arranca, dunha vez, que teño présa!

DONA EMILIA.- *(Chinto)* Pois iso... que... como “teupaiquenpazestea” xa non... Claro, xa non. E como eu... xa ben ves que seguíñ co dos barquillos, e con gusto, que se me dá ben o oficio, pois... quero dicir que, xa podían quedar para min os trebellos todos. Para min, de dono, en... en troca do que me debía de soldada “teupaiquenpazestea”, porque, a ver, “teupaiquenpazestea” a min debíame...

AMPARO.- Pero acabarás!

DONA EMILIA.- *(Chinto)* Quero dicir... *(Ao público)* Paciencia, que a cousa ten o seu... *(Chinto)* Pois iso, que se ti admites o arrendo do trato, podes, quérese dicir, podemos... podemos os dous, entrambos...

AMPARO.- Podemos que?

DONA EMILIA.- *(Chinto)* ...casar.

Amparo, abraçada ao verse requirida de amores polo “animal ese”, non sabe se soltar a máis grande das gargalladas ou a peor das maldicións.

DONA EMILIA.- *(Chinto)* Porque eu, a ver, querenza... téñocho toda. E por traballar, xa sabes, ata partirme o espiñazo!

AMPARO.- *(Saíndo de escena por onde entrou)* Partir, vouche partir eu a ti a crisma como non te me saques de diante! Váiteme de aí!

DONA EMILIA.- *(Ao público)* Pero el, nunha torpe reacción, agarrouna. Ela, ao notar o seu contacto, foi tal a repugnancia que sentiu, que to-

Texto e dirección
Cándido Pazó

da a carraxe acumulada contra el acabou rebentando descontrolada. Había por alí unha imaxe da nosa señora do Amparo, de bronce, deste tamaño, botoulle a man, e o dito: partiulle a crisma! Pobre animal. Ganindo coma un canciño liscou para unha esquina do patín. Sangraba a fio pola ferida da testa, pero aínda máis pola da alma.

NAI.- *(Desde fóra)* Pero ti que fixeches, nena!?

E a voz da nai de Amparo, que vén desde fóra de escena, desde o seu cuarto. Dona Emilia vaina buscar e tráela na súa cadeira de rodas.

DONA EMILIA.- *(Ao público, índoa buscar)* Desculpen, é a nai de Amparo, vou...

Amparo entra de novo, rematando de calzarse.

NAI.- *(Entrando, empurrada por Dona Emilia)* Que lle fixeches ao rapaz?

AMPARO.- Nada que non merecese. E non se preocupe, que bicho ruín aguántao todo.

NAI.- Pero que pasou, logo?

AMPARO.- Ben o sabe a señora. Que seguro que estaba escoitando.

NAI.- *(Ante a ollada de Amparo)* Pois si. Ben o sei, si. E sabes que máis sei? Que non era mal trato o que che propuña.

AMPARO.- Como??!!

NAI.- Ti que es? Cigarreira coma min. E el que é? Barquilleiro coma teu pai que en paz descanse. Tal para cal. Que che din por aí que vales moito, que es moi sabida, e patatín e patatán... Paparruchas! El traballa arreo, é bo, déixase levar, está por ti... Que máis lle queres?

AMPARO.- Esta é nova! Non sabía que a señora lle tivese tanta estima?

NAI.- Des que morreu teu pai, isto aquí... se non fora por el...

AMPARO.- E logo, non traio diñeiro eu?

NAI.- O que podes, muller. Pero nunha casa sempre fai falta un home. É así. E mira, ti xa non tes que andar a buscalo por aí.

AMPARO.- Cale, por favor! Só de pensalo xa se me revolve todo!

NAI.- O que tes ti é moita soberbia, pero xa veremos en que che queda a cousa.

AMPARO.- Non ha de haber queixa, que ben me sei valer eu. E sabe que lle digo? A partir de hoxe non quero velo máis por aquí. Era o que faltaba, que teña que atrancar a porta cada vez que me vista! Veña, que a levo para a cociña, que teño que marchar.

DONA EMILIA.- *(Ao público)* Pois si, e sen perder máis tempo, que xa estaba rompendo o día, e o camiño á Fábrica era longo.

NAI.- Mira que lle debemos cartos.

AMPARO.- *(Entrando de novo)* Heillos devolver, que non se preocupe. Real a real. Pero cusbindo antes en cada un. Pola cara e pola cruz.

DONA EMILIA.- *(Facendo a parte de Chinto)* Non fai falta!, *(Ao público)* díxolle Chinto, entrando de novo e botándolle aos pés os utensilios que pretendera herdar do seu defunto pai. Traía con el unha marra. Levantouna... *(As mulleres asústanse)* ...e comezou a descargar golpes contra os trebellos que ciscara polo chan... ata convertelos nun amasallo de ferranchos. E así foi como os barquillos, tortura da súa infancia, desapareceron para sempre da vida de Amparo. Barquillé... Miren, isto recórdame que... Desculpen, vou á cociña un momento ver se Lupe xa conseguíu... *(Vaise)*

Texto e dirección
Cándido Pazó

17

Soa a campá da Fábrica. Charlando entre elas e dispendo as cousas para comezaren a traballar, van entrando as cigarreiras.

AURORA.- Pois si, si. Así como volo conto. Non sei onde imos parar!
Como isto siga así...

DONICELA.- Pero iso son cousas que se din, muller.

AURORA.- Pois se se din por algo é. Que esas cousas non se inventan.

DONICELA.- Bueno...

AURORA.- E iso aínda non é o peor. Despois está o asunto ese do roubo dos nenos? Está o mundo perdido!

FINA.- Roubo dos nenos?

AURORA.- Pois si. Disque anda por aí unha especie de compañía que rouba nenos! Anda a xente asustadísima!

CONSOLACIÓN.- Ai, ave María Purísima! E para que os rouban?

AURORA.- Para chucharlles o sangue, ou quen sabe. Criaturiñas! (*A Amparo*) Seguro que no xornal vén algo. Non vén, Amparo?

AMPARO.- Pois non lin nada.

AURORA.- Bueno, porque o tapan. É o de sempre.

PURA A CHOSCA.- Eu tamén sentín falar diso. Seica son os protestantes.

DONICELA.- Os protestantes?

PURA A CHOSCA.- Iso foi o que a min me dixeron.

CONSOLACIÓN.- E eses quen son?

Texto e dirección
Cándido Pazó

AMPARO.- Ai, Consolación, pero ti en que mundo vives?

PURA A CHOSCA.- É unha relixión de alá, dos ingleses. E os nenos non é que os rouben, seica llos piden ás familias, para educalos á súa maneira, alá na súa terra. Pero claro, unha familia pobre, cun bando de fillos, pois a ver...

DONICELA.- Pero de onde sacades vós todas esas lérias?

PURA A CHOSCA.- A min quen mo dixo sabíao de boa tinta.

AURORA.- A culpa tamén é do Rei este “macarroni”, e máis do Goberno e das Cortes...

FINA.- E por que?

AURORA.- Por lle andar dando “cuartelillo” aos protestantes eses. Que falta nos facían máis relixións? Xa temos a que temos.

DONICELA.- É a liberdade relixiosa. Cousas que trouxo a Revolución.

AURORA.- Pois mira ti que adianto!

FINA.- *Bueno*, cada quen é libre de crer no que queira.

DONICELA.- Ou de non crer.

AURORA.- Pois por iso, para non crer xa temos a nosa. Para que vas andar traendo outras de fóra?

AMPARO.- Ninguén as trae. Veñen elas.

AURORA.- Máis ao meu favor.

FINA.- A ver, ollo, que eu son a primeira que non me gusta que haxa republicanos que estean todo o día a cuspir contra a relixión.

AMPARO.- Iso é verdade, tampouco hai necesidade diso.

CONSOLACIÓN.- Pois a min dixéronme que se gañan algún día non queda unha igrexa en pé.

FINA.- Esas son calumnias!

AURORA.- *Bueno*, cando o paxaro canta... Porque ti falas, falas, pero...

FINA.- *(Enfadada)* Pero que? Que tes que dicir ti de min? Cando me viches a min falar contra as cousas sagradas? Eu son republicana, e a moita honra, *(Persignándose)* pero sei que hai algo máis arriba.

AMPARO.- Iso desde logo. Que unha cousa non quita a outra.

PURA A CHOSCA.- A ver, Fina, algo de razón ten Aurora. E xa sabes que eu beata non son, que se hai que botarlle un pecado de vez en cando, bótollo.

FINA.- Pois eu non, mira.

PURA A CHOSCA.- Pois eu si, mira. E se algunha vez cadra que hai que cagarse un pouquiño nun santo, cágame.

CONSOLACIÓN.- Ai, non digas iso, Pura, por favor!

PURA A CHOSCA.- Digo, digo. Pero cágame nos nosos, que para algo son nosos. Porque ti es lista, Fina, e ninguén che vai comer o siso. Pero hai xente por aí que... Mira a Píntiga...

CONSOLACIÓN.- Quen?

PURA A CHOSCA.- Esa do taller do lado, que ten cara así como de...

FINA.- Que lle pasa?

PURA A CHOSCA.- Que se meteu a protestanta.

AURORA.- Como??!!

PURA A CHOSCA.- E logo non o sabíades?

Texto e dirección
Cándido Pazó

DONICELA.- Eu si.

AMPARO.- E por que o faría?

FINA.- Se cadra déronlle cartos, ou...

AURORA.- Pois a min nin mil pesos que me desen! Que unha é pobre, e ben que me viñan para vestir os fillos como é debido, pero...

CONSOLACIÓN.- Ai, por favor. Condenar a alma por mil pesos!

AURORA.- Cala, ho, antes come unha broa toda a vida, e que non falte, pero nunha desas non che me meto, non!

PURA A CHOSCA.- Nin eu!

AMPARO.- Eu tampouco.

FINA.- Pois claro que non!

DONICELA.- *(En vista de que todas miran inquisitivamente para ela.)* Non, claro.

AURORA.- E que lle mandarán facer os protestantes á Píntiga? Mil indecencias, seguro.

PURA A CHOSCA.- Seica a mandan ir todas as tardes a unha corte, que disque puxeron alí unha capela das súas, e fan que cante nesa lingua deles, que non se entende nada.

AURORA.- Serán xuramentos e pecados.

CONSOLACIÓN.- Pero... os protestantes... quen veñen sendo?

PURA A CHOSCA.- Uns cregos que se casan.

CONSOLACIÓN.- Ai, Nosa Señora me asista! Pero cásanse coma nós?

DONICELA.- Coma ti precisamente, non.

PURA A CHOSCA.- Casan, ho! Diante da xente, e levan os críos da man, á vista de todo o mundo!

AURORA.- Érache o que nos faltaba! Xa os cregos de aquí son... como son. Pero polo menos fano ás agachadas.

FINA.- *Bueno*, non todo. Que para meterse en política e esbardallar contra nós nos púlpitos non se esconden, non.

AMPARO.- Nin para unirse aos carlistas.

CONSOLACIÓN.- E o arcebispo que fai?

AURORA.- Iso digo eu. Como non os mete presos?

PURA A CHOSCA.- Pero que dicides? Se eles están contra o arcebispo, e contra o Papa de Roma de acá!

CONSOLACIÓN.- Ai, si?!

PURA A CHOSCA.- Si, claro. E contra Deus e os Santos e a Nosa Señora do Amparo...!

AMPARO.- Ai, non, non, iso si que non! Alá cada quen coa fe de cada quen. Ou con ningunha, que ten que haber xente para todo. Pero á Nosa Señora do Amparo que non nola toquen. Se están contra ela é coma se estivesen contra todas nós.

DONICELA.- E por que?

AMPARO.- Porque é a patroa da Fábrica, ou non?

DONICELA.- *Bueno*, si, claro.

AURORA.- Mira ti a Píntiga! A lavada esa! Deixa que como coller a colla eu por banda...!

CONSOLACIÓN.- *(Observando algo que pasa fóra de escena)* Calade, calade,
que aí a vén!

DONICELA.- Quen?

CONSOLACIÓN.- A Píntiga!

FINA.- E logo que vén facer ao noso taller?

CONSOLACIÓN.- Seica ten sede.

PURA A CHOSCA.- Pois que beba, quen llo impide?

CONSOLACIÓN.- As compañeiras, que non lle queren dar. Por iso vén
aquí.

AURORA.- Ai, pois aquí tampouco lle dámos, que nos queda pouca auga!

CONSOLACIÓN.- Pero...? É unha das obras de misericordia: dar de be-
ber a quen ten sede.

AURORA.- *(Indo ao porrón)* Pois mira, eu téñoa. Uf, moitísima. Teño moi-
tísima sede! *(Bebe. A Pura a Chosca)* Ti non tes sede tamén, Pura?

PURA A CHOSCA.- Pois... si. Si, agora que o penso, teño moita sede.

*Pura a Chosca bebe... e pásalle o porrón a Amparo... que, con pouca con-
vicción, tamén bebe. Esta pásallo a Fina... que, con certa reticencia, aca-
ba bebendo e ofrécello á Donicela, que, sen demasiado entusiasmo pero
sen demasiado reparo, bebe tamén. Toda esta insolidaria acción foi ob-
servada por dona Emilia que, un pouco antes e comendo un barquillo, en-
trou de novo en escena.*

Texto e dirección
Cándido Pazó

PURA A CHOSCA.- E que, Consolación, ti tamén terás sede, digo eu.
 Porque aquí todas temos sede. *(Ofrecéndolle o porrón)* Toma, a que queda para ti. Bebe!

CONSOLACIÓN.- *(Colle o porrón)* Non. Non teño sede. Non teño.

AURORA.- Boh! Trae para acá!

Aurora cóllege o porrón a Consolación, vai onda o caldeiro e baleira alí o resto da auga. Soa a campá da Fábrica. As cigarreiras vanse.

18

DONA EMILIA.- *(Ao público)* Xa ven, iso é o interesante das persoas, que non estamos feitas dunha peza, que temos as nosas voltas, as nosas esquinas... Se me permiten pórme exquisita, que podemos ser... poliédricas e ambivalentes. E moitas veces contraditorias. Si, con todas as nosas luces, as nosas sombras e, sobre todo, as nosas inmensísimas penumbras. *Bueno*, o caso de Consolación é un pouco diferente. Pero xa lles dixen que ela era moi santiña. Por iso a Fábrica lle quería tan ben, e especialmente Amparo, que se preocupou moito cando de aí a unhas semanas deixou de ir ao traballo sen que ninguén soubese por que.

En intersección coa última frase de Dona Emilia vemos entrar en escena a Amparo, que vai cara a casa onde vive Consolación. Ao chegar diante da súa porta...

AMPARO.- Consolación!

CONSOLACIÓN.- *(Saíndo da casa, entra en escena)* Ai, ola, Amparo. E ti por aquí?

AMPARO.- Vin ver como estabas. Como hai uns días que non se sabe nada de ti...

CONSOLACIÓN.- Ai, perdoa, pensaba mandar recado, ou ir eu, pero...

AMPARO.- E logo que che pasa?

CONSOLACIÓN.- Nada. *Bueno*, si. Si que me pasa. Pásame o mellor que me podía pasar! Entro, Amparo!

AMPARO.- Como que entras? Que entras onde?

CONSOLACIÓN.- En Santa Úrsula.

AMPARO.- No convento?

CONSOLACIÓN.- Pois claro! Xa teño o dote!

AMPARO.- Pero, muller, agora que din que xa se acaban as monxas!

CONSOLACIÓN.- Que van acabar! E moito menos as de Santa Úrsula, que hai un señor liberal, alá en Madrid, que mirou por elas.

AMPARO.- E o dote? Quen cho deu?

CONSOLACIÓN.- A Señora.

AMPARO.- Que señora?

CONSOLACIÓN.- A da Consolación. A miña virxiña querida. É que verás, eu sempre apartaba uns pataquiños do que cobraba, para xuntar para a lotería. Ai, sentíame tan mal, con tanta culpa! Coa necesidade que hai na casa, e no mundo, e eu gastando na lotería! Entón dicíalle á Nosa Señora, ti sabes ben polo que o fago, que por vicio non é. Nin por cobiza. E se me axudas e me toca prométoche, que a metade ha ser para ti. Pero nada, non tocaba e non tocaba...

AMPARO.- Si, claro, fiate.

Texto e dirección
Cándido Pazó

CONSOLACIÓN.- Pois si, hai que fiarse, si. De quen cho merece si, porque esoutro día, queres ver que vou mirar o décimo... e taca! Premiado! E un lote de cartos! E cumprín. A metade para a Nosa Señora. Xa lla entreguei ao capelán do Santuario. E o resto...

AMPARO.- Para o dote?!

CONSOLACIÓN.- Claro.

AMPARO.- Todo?

CONSOLACIÓN.- *Bueno*, todo, todo, non, que inda gastei algo en buscarlle colocación aos meus irmáns.

AMPARO.- E a ti non che quedou nada?

CONSOLACIÓN.- Si, claro, xa cho dixen. O do dote.

AMPARO.- Boh. Para ti, para ti, muller

CONSOLACIÓN.- E eu para que quero nada? No convento non me vai facer falta.

AMPARO.- Ai, Consolación, filla, pero ti!

CONSOLACIÓN.- Cada quen é feliz como é.

AMPARO.- Xa, iso é verdade, pero...

CONSOLACIÓN.- Ti déixame a min.

AMPARO.- Si, muller, pero, a ver...

CONSOLACIÓN.- *(Cortándoa)* *Bueno...* E ti que?

AMPARO.- Eu que, de que?

CONSOLACIÓN.- Do teu.

AMPARO.- Do meu? Do meu nada.

Texto e dirección
Cándido Pazó

CONSOLACIÓN.- *Bueno*, muller, se non me queres contar no me contes e xa está, non se fala máis, pero non me digas que nada, que serei parva, pero non tanto.

AMPARO.- Ui que me parece que xa estivo por aquí un bichiño...

CONSOLACIÓN.- Que bichiño?

AMPARO.- A Donicela.

CONSOLACIÓN.- Non lle chames así, que xa sabes que non lle gusta.

AMPARO.- Vale, Ana. Pois mira, si. O de Baltasar foi para adiante.

CONSOLACIÓN.- Ah, si?

AMPARO.- Si. Veño de estar con el. Pero ollo, púxenlle as cousas moi clariñas. Comigo nada de xogos. A min respectáseme como a calquera señorita desas do seu mundo, que os tempos de abusar dos de abaixo xa pasaron á historia.

CONSOLACIÓN.- E el que che dixo?

AMPARO.- *Bueno*, pois que para el non había categorías ou distingos, nin barreiras sociais, que iso son antigallas. E que se o amor anda de por medio entón xa... E máis que... Ai, muller, é que non sei que me dá... pois iso, que estaba...

CONSOLACIÓN.- Que estaba que?

AMPARO.- *Bueno*, pois... iso, namorado de min.

CONSOLACIÓN.- Ah. E o que tiña coa de García?

AMPARO.- A de García, a de García... Coa de García non tiña nada. *Bueno*, si... xogos. Iso si que eran xogos. De señoritos, claro. Cousas

da familia. Os de Sobrado, que xa sabes como son. Pero el é distinto e iso acabouse. Non sempre van gañar os mesmos.

CONSOLACIÓN.- Pois mira, que saibas que Ana nada me dixo. Pero eu algo ventaba, porque ultimamente andas sempre tan ben posta, tan...

AMPARO.- E logo, antes andaba mal?

CONSOLACIÓN.- Non, muller, ti mal nunca. Pero, non sei... vistes mellor, preparáste máis, e levas sempre...

AMPARO.- E que que queres que lle faga? Os agasallos son para lucilos, non? *(Mostrándolle uns pendentes)* Mira, regaloumos el. Gústanche?

CONSOLACIÓN.- Carai! Son de ouro!

AMPARO.- Si, claro. E este pano tamén mo comprou el.

CONSOLACIÓN.- Vaia. Así que entón, tendes relacións...?

AMPARO.- Si, como é debido.

CONSOLACIÓN.- Pois veña, vamos dar un paseo e cóntasmo todo.

DONA EMILIA.- *(Ao público)* E deulle todo luxo de detalles. *Bueno*, todo, todo non. Porque nada lle dixo de que aquelas relacións tiñan algo como de... a ver, se non de clandestino, polo menos de reservado. Que os seus encontros eran en lugares... amenos, encantadores, e ata románticos, pero... sempre apartados e discretos.

19A

Soa a campá da Fábrica. Entran as cigarreiras e van colocando os seus trebellos. Están todas menos Fina e, loxicamente, Consolación.

PURA A CHOSCA.- Que pasa?

AURORA.- Chamaron a Fina á Dirección.

Texto e dirección
Cándido Pazó

PURA A CHOSCA.- Á Dirección! E logo?

AURORA.- Non sei que lle queren.

DONICELA.- Igual queren pararlle un pouco os pés. Tanta lideira política... Á Dirección iso non lle gusta.

AURORA.- (*A Amparo*) E por que non fuches ti con ela, Amparo?

AMPARO.- Eu? E por que había de ir?

AURORA.- *Bueno*, ti tes máis labia e tes máis arroallo.

AMPARO.- Xa, pero... chamárona a ela. E ben se ha de valer, muller.

AURORA.- Si, supoño que si, pero... non sei, sempre podías aproveitar para dar algunhas queixas.

AMPARO.- Que queixas?

AURORA.- Que queixas di! (*A modo de exemplo*) Pois mira, esta porcaría de folla que nos chega ultimamente...

DONICELA.- Si, ho. Bo traballo han de pasar os que fumen este veneno.

AURORA.- Traballo o noso, que tardas en facer un cigarro o que antes tardabas en tres. E despois está o dos retrasos. Hai máis dun mes que non vemos unha cadela.

DONICELA.- As cousas como son. Isto foi a peor.

AURORA.- Foi, ho! Ti que dis, Amparo?

AMPARO.- Eu? Pois... Que vou dicir? Que si, que está mal. Está mal.

AURORA.- Mal? Mal é pouco. Ti porque es solteira. Pero para as que temos fillos que manter isto empeza a ser unha traxedia!

FINA.- (*Entrando, claramente contrariada*) Ola.

Texto e dirección
Cándido Pazó

DONICELA.- Que cara traes, chica.

AURORA.- Que, que che dixeron?

FINA.- Ofrecéronme un posto de xefa de taller.

DONICELA.- Como?!

AURORA.- Mira ti, nós aquí preocupadas, pensando que che querían parar os pés e...

FINA.- Pois si, iso era o que querían, xustamente. Pero dixerlles que non. Que estou ben como estou.

DONICELA.- Ah, claro. Agora entendo a cara. Renunciar a esa bicoca non debe de ser fácil.

FINA.- Para min si. A cara non é por iso.

DONICELA.- Entón?

FINA.- É que acabamos discutindo, polas consignas, os retrasos... e para calarme a boca déronme unha noticia que...

AURORA.- Que pasou?

FINA.- Hai unha roubona no noso taller.

AURORA.- Quen, ho?

As cigarreiras miranse unhas ás outras. Silencio.

FINA.- (*Mirando para Pura a Chosca, desde unha amarga decepción*) Dise o pecado, pero non o pecador. Inda que o pecador sexa alguén por quen eu poría a man no lume.

AMPARO.- (*A Aurora, que mira para ela*) Ei, ei, ei! A min non me mires.

PURA A CHOSCA.- Dío por min.

Texto e dirección
Cándido Pazó

FINA.- *Bueno.* Inda menos mal. Polo menos que o recoñezas.

PURA A CHOSCA.- Pero... a ver, foron catro cigarros.

FINA.- Catro un día, catro outro, catro outro... (*Ás demais*) Descubriuna unha xefa de taller e estivo vixiándoa durante un tempo. Pero tanto ten que foran catro que catrocentos. É o feito.

DONICELA.- A ver, a ver, que por aí tampouco ha de ir á ruína a Fábrica.

FINA.- Non, claro. Pero o noso creto, si.

DONICELA.- O creto de quen?

FINA.- Das que estamos comprometidas. Das que temos unha causa. Das que estamos obrigadas a sermos as máis honestas, as máis traballadoras, as máis puntuais, as máis... todo.

PURA A CHOSCA.- A ver, Fina, eu...

FINA.- Cala, Pura, cala! Unha espera puñaladas, pero non que chas dean os teus. Porque isto é unha puñalada!

DONICELA.- Pero por favor, foron catro cigarros. Ou corenta, tanto ten.

FINA.- Peor mo pos. Por catro cigarros de merda!

DONICELA.- Dille para que os querías.

Pura a Chosca encolle os ombros e non di nada.

AURORA.- E para que os había de querer? Para vendelos. E mira, ben non está, claro que non, pero a culpa tampouco lla boto de todo, que levamos un monte de tempo sen cobrar, e os cartos non caen do ceo.

DONICELA.- Aínda se fora para iso. (*A Pura, ante a expectación*) Pero di dunha vez para que eran!

PURA A CHOSCA.- Pois eran... (*Á Donicela*) *Bueno*, a ti que che importa?

Texto e dirección
Cándido Pazó

DONICELA.- Ai, a min nada, muller. Impórtache a ti que o saiban. Pero se queres dígollo eu.

PURA A CHOSCA.- E ti que sabes?!

DONICELA.- A ver, Pura, é o que teñen os borrachos, que normalmente son charlatáns. E o teu home, borracho é... con fartura! Que xa me chegou a min que esbardalla polas tabernas, “Eu fumo de balde, ho, fumo de balde, que teño na casa quen me sirva. E mira, xa que a muller non trae cartos hai máis dun mes, polo menos que traia tabaco!”.

PURA A CHOSCA.- Pois si, era para el. Era para el, si. E se non lle levaba, pois...

DONICELA.- Se non lle levabas, que? Veña, muller, sóltao todo! Que ti vas moi de farruca pola vida, pero dime de que presumes e... Ou queres que llo diga eu tamén?

AURORA.- O que?

DONICELA.- Lembrades aí atrás, cando levaba a cara tapada cun pano, non lle doían as moas, non. Ou hai tres semanas, cando parecía que facía mofa de Consolación, que coxeaba coma ela, tampouco era pola reuma.

Un tempinho de silencio para encaixar a información.

AURORA.- Veña, hai que xuntar cartos. Tampouco ha ser tanto o que levou. Devólveselle á Dirección e... e que o metan no cu. Veña, imos polos talleres adiante!

Saen cara aos talleres. Aurora con entusiasmo, Fina non tanto, inda que convencida da acción. Pura vai detrás, como deixándose levar. A Donicela vai ir, pero...

Texto e dirección
Cándido Pazó

19B

DONICELA.- E logo ti non ves?

AMPARO.- *Bueno*, vós ben chegades, non? Tampouco é cousa de...

DONICELA.- Xa. De mollarse de máis.

AMPARO.- Pero que dis!? E mira quen foi falar, a que tanto se molla.

DONICELA.- *Bueno*, muller, eu non nego que son máis ben de secaño, pero ti...

AMPARO.- Eu que?

DONICELA.- *(Máis ben con sorna)* Ti es a Tribuna!

AMPARO.- E a quen vén iso agora? Ai, Ana, ultimamente estás...

DONICELA.- Non, a que ultimamente estás es ti. Ou ao revés, a que non estás.

AMPARO.- Que queres dicir?

DONICELA.- Que parece que nada é contigo, que a todo lle andas por lonxe. E que conste que o comprendo.

AMPARO.- Pero... que comprendes que!?

DONICELA.- A ver, eu dígocho como amiga. Se a min me pasa igual. Cando tratas... con quen nós tratamos, estamos máis obrigadas a gardarmos as formas. Cantas veces mo di o meu capitán. E supoño que o teu a ti tamén. Normal. Pero disimula un pouco, muller. Que a xente xa anda a falar de ti por aí.

AMPARO.- Como?!

DONICELA.- É o que che ten andar “tribuneando”, que así como falan de ti para ben, tamén falan para mal.

Texto e dirección
Cándido Pazó

AMPARO.- E que é o que ten que dicir ninguén de min?

DONICELA.- Pois... iso, que desde que andas co de Sobrado xa non es a mesma, que agora todo se che vai en fardar...

AMPARO.- Fardar de que!?

DONICELA.- Ben o sabes, Amparo, e non digas que non. De relación, de agasallos... Se ata hai quen di que agora máis que a Tribuna o que vai haber que chamarche é: a Capitana Sobrada. E tampouco é iso, muller, que estas relacións así como empezan un día... poden acabar outro, e nós seguimos aquí.

AMPARO.- E dío a que presume de levar once anos!

DONICELA.- Once anos, si. E ben a gusto. Pero... entre ti e mais eu... moitas veces río por non chorar, para que che vou mentir. Así que prepárate. Prepárate, que estes contos son demorados.

AMPARO.- Pois mira, non cho pensaba dicir polo de agora, pero... Xa falamos de matrimonio.

DONICELA.- Ah. (*Un tempo*) E por que non mo pensabas dicir?

AMPARO.- Porque te coñezo e xa supuña por onde me habías de saír. E porque te quero ben e non sabía como dicircho sen que parecese que estaba... iso... presumindo.

DONICELA.- Xa. E como foi? Se se pode preguntar.

AMPARO.- *Bueno*, xa sabes como son esas cousas.

DONICELA.- Se cadra non sei tanto como eu pensaba.

AMPARO.- Pois o típico, unha conversa que leva a outra, e o tema que anda por aí rondando e, *bueno*, xa sabes como son eu, chegado un momento... púxenlle as cousas moi claras e...

Texto e dirección
Cándido Pazó

DONICELA.- Xa. E el non dixo que non.

AMPARO.- Non, a min así non me vale. Dixo que si.

DONICELA.- E a familia?

AMPARO.- E que ten que ver aquí a familia? A súa vida é súa, non da familia.

DONICELA.- Iso que cho dixo, el?

AMPARO.- Díxomo, si, díxomo! E deume palabra. E xurouma. Xurouma polo máis sagrado. Por Deus mesmo que nos mira.

Nese momento entran de novo as outras cigarreiras, que regresan de facer o seu postulado. Fina trae o mandil recollido, cheo de moedas de distinto valor.

FINA.- *Bueno*, aquí estamos de volta. A xente respondeu de marabilla. Só faltades vós, así que...

A Donicela busca entre a súa roupa unha especie de faldriqueira da que tira unhas moedas e bótaas no mandil de Fina. Amparo busca tamén, pero non topa nada. Finalmente saca os pendentes de ouro e, para abraio de todas as presentes, bótaos.

AURORA.- Aí, aí! Viva a Tribuna!

Soa a campá da Fábrica. As cigarreiras van sacando os seus trebellos de escena e vanse. Dona Emilia, que seguiu toda a escena con atención, abre o libro e le.

DONA EMILIA.- *(Ao público)* Ese día houbo rexistro xeral. Antes de saíren á rúa todas as operarias pasaron en ringleira, e as xefas de taller

Texto e dirección
Cándido Pazó

cachearon faldriqueiras, separaron pregues, sacudiron refaixos, apalparon cinturas, sobacos, seos...

Mentres esperaba a súa vez, Amparo pensaba en que algún día non voltaría máis por alí. E sentiuse invadida por unha estraña mestura de sentimentos: satisfacción, si... pero tamén melancolía. Para escorrentala pensou en que a súa casa había de estar sempre aberta de par en par para as súas amigas. As súas cigarreiras. E veulle á cabeza o recordo daquela noite de reis da súa infancia, pedindo o aguinaldo na casa dos Sobrado. E aquel piano primorosamente vernizado, aqueles espellos con marco dourado, aqueles cortinóns de damasco, a porcelana chinesa, os cadros de caza, os sofás...

Ao saír, viu un papel cravado na porta principal: “Por ter sido collida furtando tabaco, a operaria do taller de cigarros comúns, Purificación Lodeiro Pita, do taller número 3, rancho número 11, queda expulsada para sempre da Fábrica”.

ESCURO

20

No seu cadeirón de rodas, entre rota e activada por un raio que lle acaba de cair enriba por unha noticia que lle acaba de dar a filla, a nai de Amparo rebenta coa carraxe.

NAI.- E agora que, eh?! Agora que?! Que dis que estás que...?! (Entrando na cadeira, empurrada por AMPARO, laiándose) Esa non foi a educación que che puxemos nesta casa! Non, que aquí riqueza ningunha, pero decencia toda. Que nin eu nin eu pai demos nunca que falar a ningún, e o que non tivemos en cartos tivémolo en hora, que é a fortuna

Texto e dirección
Cándido Pazó

dos pobres! (*Entre choros*) Ai, miña virxe do Amparo, que máis alegrías xa non teño, impedida como estou, e por riba un desgusto coma este!

Na excitación, a manta que tapaba a impedida foi escorregando ata cair ao chan. Amparo, como buscando unha tregua, achégase para tapala de novo, proximidade que, nun arrouto de ira, a nai aproveita para collela polos pelos e abanala.

NAI.- Matarte era pouco, condenada! Era pouco! (*Logo de ceibala*) E agora que, eh? Agora que?

AMPARO.- (*Balbucindo*) Deume palabra de casamento.

NAI.- Claro, e como che deu palabra... ti xa lle deches... o que el quería. E a fiado. Pois espera que o saiba e xa verás como cho paga. Deume palabra, deume palabra. Palabra de señorito é para señoritas, non para nós!

AMPARO.- E por que non? Xa non estamos naqueles tempos nos que uns eran máis ca outros, hoxe todos somos o mesmo, señora. Acabáronse as tiranías.

NAI.- Xa saíu a lería! A min non me veñas con politicalladas baratas! O pobre, pobre é. Cos de antes, cos de agora e cos que veñan. Non, se xa sabía eu que tanta soberbia en nada bo había de dar! A ela non lle valía un da súa corda, non! Ela tiña que picar máis alto! Claro, para presumir de agasallos, de atencións... É o de sempre, quen ten, compra, que sempre ha de haber quen venda.

AMPARO.- Pois mire, aí engánase! Todo iso pagueino eu. Xoias, panos... todos os regalos... todos. Pagueinos eu. Eu, cos meus cartos. El nunca nada me deu, nin eu nunca nada lle pedín.

Texto e dirección
Cándido Pazó

NAI.- Entón...?

DONA EMILIA.- *(Ao público)* Entón... Amparo calou. Comprendan, non era cousa de recoñecer que todo fora unha cuestión de vaidade. Para que a xente tivese a Baltasar por xeneroso, e que Baltasar non a tivese a ela por mercenaria.

NAI.- Xa entendo, xa. Por iso andabamos tan escasos ultimamente. *(Profundamente decepcionada)* Túa nai medio a pasar fame e ti... Anda, lévame para o meu cuarto, lévame que... Nada máis que che digo isto: se tan lista fuches para dalo, a ver se es tan lista agora para reclamálo. *(Nun último arranque de ira, mentres saen)* Se che deron palabra que cha cumpran! Que cha cumpran!

21

DONA EMILIA.- *(Ao público)* Ai, a palabra, a palabra. A santa palabra. É sorprendente como algo tan volátil pode suscitar tantísimas esperanzas. Sobre todo nas clases populares, que a teñen por sagrada. En fin, supoño que agora sería un pouco frívolo dicir aquilo tan socorrido de que non hai mal que por ben non veña, pero o certo é que algo máis ou menos así era o que pensaba Amparo ao seguinte día, mentres paseaba con Baltasar. *(Paseando por unha apartada rúa, entra en escena Amparo, suponse que acompañada por Baltasar)* O xuramento que lle fixera non fora para xa, nin era esa a maneira na que ela quería que se cumprise, pero... Ían en silencio. Ela coas palabras da nai resoándolle na cabeza: “se che deron palabra que cha cumpran! Que cha cumpran!”. El tamén. Quero dicir, tamén coas da nai del: “Ai, Baltasarito! Non sabes a noticia? Parece que as de García gañan o preito no Supremo. Un fortunón!”.

Texto e dirección
Cándido Pazó

Amparo quería darlle a súa... noticia, da forma máis axeitada, pero... xa ven: á Tribuna, á gran oradora, non lle viñan as palabras apropiadas. Noutroora sobraríanlle, pero agora... Finalmente tivo que conformarse con dúas. As máis simples e directas:

AMPARO.- (*Un tempiño*) Estou...

DONA EMILIA.- (*Ao público*) Bueno, a segunda non lle saíu, pero a bos entendedores...

AMPARO.- Agora é xusto que me cumpras o xurado. (*Silencio*) Teño dereito a pedircho, non? (*Silencio*) Pero di algo! Que quedaches pasmado! Teño ou non teño dereito?

DONA EMILIA.- (*Ao público*) E el que lle había de dicir? Pois... que, si, claro, pero... que ela ben sabía que... os dereitos... están sempre suxeitos ás circunstancias. Que estaba a familia...

AMPARO.- Que familia! Non dixeras que ti eras unha cousa e a túa familia outra? E ademais, que lle fixen eu á túa familia? Non estamos en tempos de igualdade? Ou é que é que miña nai non é tan honrada como a túa?

DONA EMILIA.- (*Ao público*) Claro que si, díxolle el. (*Como Baltasar*) Pero... a ver, eu por min mañá mesmo, só que, *Bueno...* ponte no meu caso.

AMPARO.- Como?! Será ao contrario, terás que pórtete ti no meu! (*Logo doutro longo e incómodo silencio*) Pero non quedes aí calado outra vez! A ver, tes algo que botarme en cara? Non gaño a vida traballando honradamente, sen pedircho a ti nin a ninguén? Falteiche en algo? Ando con outros?

Texto e dirección
Cándido Pazó

DONA EMILIA.- *(Como Baltasar)* Non, muller, quen di tal cousa? Só que... hoxe por hoxe o que desexas, quero dicir, o que desexamos é... imposible.

AMPARO.- Imposible?!

DONA EMILIA.- *(Ao público)* Aí el sentiu que tiña que rebaixar un pouco a contundencia da expresión e... *Bueno*, díxolle que, a ver máis tarde, que inda non podía prescindir da familia, que cando alcanzase unha graduación superior e puidese vivir co seu salario, entón...

AMPARO.- Pero non es capitán, xa?

DONA EMILIA.- *(Como Baltasar)* Habilitado, pero a efectividade aínda non... *(Ao público)* E de novo volveu á carga co das circunstancias, a súa situación, a imposibilidade momentánea de... *(Como Baltasar)* E inda máis, e dígocho co corazón na man, temos que ser moi prudentes para non comprometermos.

AMPARO.- *(Con carraxe)* Non comprometermos!! Pero ti que me tomas, por imbécil?! Que compromiso nin que... merda, che resulta a ti de todo isto? A comprometida aquí son eu! Eu! E a enganada! E a perdida! A perdida son eu!

DONA EMILIA.- *(Ao público)* El pediulle que non berrase, que non choras... que pasaba xente e mira ti que escándalo. Que mellor ir a outro sitio menos...

AMPARO.- *(Berrando)* Non vou a sitio ningún! E preguntócho claro para que me respondas claro: casamos ou non?

DONA EMILIA.- *(Ao público)* E el foi clarísimo: de momento non podía ser.

Texto e dirección
Cándido Pazó

AMPARO.- E cando?

DONA EMILIA.- *(Como Baltasar)* Pois... o tempo dirá. Pero polo de agora pídoche calma, un pouco de calma.

AMPARO.- Ti coma o goberno: calma, calma. O tempo dirá. E o tempo sempre acaba dicindo o que a vós vos convén. Pois sabes que? Ata que me pagues o que me debes, adeus! Eu non son máis o teu xoguetete! Non me dá a gana de andarme escondendo! E avisado quedas, o día menos pensado, cando te vexa pola Praza Maior, ao saír de misa, ou onde cadre... cóllome do teu brazo, en público, diante de toda a señoritada, e canto alí mesmo. Cántoo todo! Porque fixeches un xuramento, comigo e con Deus! Ou é que non tes medo a condenarte? Pois se morres sen cumprilo de fixo que te condenas. E se vén a Federal, que a Nosa Señora do Amparo a traia, ou cumpres ou mátote eu mesma, para que vaías máis rápido ao inferno! *(Vaise).*

22

Soa a campá da Fábrica. Entran as cigarreiras: Fina, a Donicela, Aurora, Matilde e Pilara. Van colocando as súas cousas. Nun segundo plano Dona Emilia reparte a súa atención entre o libro e a escena.

FINA.- E Amparo?

DONICELA.- Quedou fóra un momento.

FINA.- E logo?

DONICELA.- Necesitaba tomar o sol un pouco.

FINA.- E como non quedaches con ela?

DONICELA.- Quería estar soa.

Texto e dirección
Cándido Pazó

FINA.- Pero muller...

DONICELA.- Empeñouse. Xa sabes, cousas do...

AURORA.- De canto tempo está?

DONICELA.- Cinco para seis.

AURORA.- Miña pobre, debía de haber unha lei que prohibise esas cousas.

DONICELA.- Pero que dis, Aurora? Como van prohibir iso?

AURORA.- A ver, ho, quero dicir, que obrigase un home a pagar o que debe. Entón non! Se debes unha peseta rápido che mandan o alguacil. Pois digo eu que as débedas da honra inda son máis importantes, non son?

FINA.- Son ho, pero como as leis as fan os homes... E aínda así, mentres haxa unha xustiza para os pobres e outra para os ricos...

MATILDE.- Por iso mesmo os pobres han de saber a que aterse.

PILARA.- Pois eu polo que sentín falar, el non é mala xente. Se cadra aínda acaba casando con ela.

DONICELA.- Si, si, bótalle un galgo, Pilara! Polo de pronto xa volve andar detrás da de García.

AURORA.- Será...!

MATILDE.- Ela xa non lle debeu facer caso.

DONICELA.- A ver, Matilde, unha é de carne, que non de pedra.

MATILDE.- De carne somos todas, e mais por iso...

FINA.- Eu o que digo é que a muller ten que se defender ela, que civís e carabineiros ninguén llos vai pór. E máis as pobres, que non herdamos máis morgado que a honradez. E dóeme dicir isto, porque lle

quero ben, pero se me apuras a maior culpa aínda a ten quen se deixa embobar.

AURORA.- Pois a min dáme lástima, ho, que foi ela a que se perdeu.

MATILDE.- A min tamén, lástima si, claro.

FINA.- E a min. Co que ela era, que abría a boca e ata a leña verde ardía, e agora aí a tes, toda apagada.

PILARA.- Calade, que vén aí.

Entra Amparo, e, como contradicindo o parecer xeral, moi apagada non parece que veña, malia o seu aspecto desmellorado por mor do desgusto e da evidente gravidez.

AMPARO.- Non hai dereito! Isto xa empeza a ser unha burla!

DONICELA.- Que che pasa, muller?

AMPARO.- Estaba aí fóra e sentínlle dicir a dous da Dirección que pasaban que desta vez tampouco chegou o diñeiro de Madrid.

FINA.- Entón, van seguir sen pagarnos ou como é?

AMPARO.- E a ti que che parece?

MATILDE.- *(Con amarga resignación)* Bueno, o de sempre. Paciencia.

AMPARO.- Como que paciencia? Paciencia por que, Matilde? Canta paciencia lle queda ao teu tendeiro cando lle dis que che anote o que levas?

MATILDE.- A verdade é que moi boa cara non me pon ultimamente.

PILARA.- Pois eu xa non teño máis aforros dos que tirar.

MATILDE.- Pero... supoño que terán reservas e...

Texto e dirección
Cándido Pazó

AMPARO.- Ui, si, seguro que reservas teñen, si. Para eles. Que os de arriba sempre cobran: os da dirección de aquí, os da dirección de Madrid, os interventores, os secretarios, os ministros... Sempre é igual, se non chega o diñeiro xa sabemos quen ten que sacrificarse. As de sempre. Total, como xa somos pobres, que máis ten un pouco máis que un pouco menos. Eles non, claro, eles non están afeitos, coitados. Que xa se sabe que a vida dos señoritos é moi dura, e teñen moitas obrigas que atender.

AURORA.- Pero que dis? Máis dura é a nosa.

FINA.- *(Indicándolle cun aceno que, obviamente, é ironía)* Aurora!

AURORA.- Ah, si, claro. *(A Amparo)* Así se fala!

PILARA.- Si, moi ben dito!

FINA.- Claro que si!

AMPARO.- Porque pregunto eu, e logo como é? Fixo Deus dúas castes de xente, unha de ricos e outra de pobres? Uns para viviren folgados, ou para pasaren á historia, e outros para rebentar traballando e morrer coma cans sen que ninguén se lembre de que viñeron ao mundo!

DONICELA.- Carai, parece que o sol che quentou a cabeza.

FINA.- Non, o que lle quentou foi a boca. E moi ben quentada. Volveu a nosa Tribuna!

AMPARO.- Que xustiza é esta? Uns labran a terra e outros comen o trigo. Uns plantan a viña, e coidan dela, e outros chegan coas mans lavadas e o corpo descansado e beben o viño.

DONICELA.- Pero iso non é novo.

MATILDE.- Desde logo. É de sempre.

Texto e dirección
Cándido Pazó

Amparo

AMPARO.- Pois non, non é novo. É de sempre, si. Por iso haberá que dicir basta dunha vez! Que o de sempre non ten por que ser para sempre. Nalgún momento haberá que darlle a volta á tortilla, digo eu.

DONICELA.- Ui, pero xa lla quixestes dar aí atrás e mira ti como estamos...

FINA.- E dálle!

AMPARO.- Non, non, se ten razón. Ten razón. A culpa foi nosa.

AURORA.- Nosa de quen?

AMPARO.- Miña, túa, dela, dela, dela... Da xente toda. Por non collermos daquela unha vasoira de silvarda, coma esa coa que varremos o taller, e limparmos de vez tanto lixo acumulado.

FINA.- A verdade é que mellor nos tería ido, claro que si. Pero que queres, picamos.

AMPARO.- Coma parvos, si. O mesmo día que se lle deu a patada aos Borbóns debeu de saír un decreto que dixese así: Eu, o pobo soberano, ordeno que todos os xenerais, gobernadores, ministros, directores, intendentes, maxistrados e demais xente graúda de toda a vida, saian dos postos que veñen ocupando de sempre, e que deixen sitio ao sangue novo.

FINA.- Pois si, lástima que hoxe xa non estea nas nosas mans.

AMPARO.- Poida que iso non. Pero si que o está o que nos toca directamente. O noso pan. Que fagan e desfagan os gobernos que queiran. Que traian ou boten reis. Pero a nós que se nos pague o que se nos debe. O que é noso!

FINA.- Iso é verdade. Nós cumprimos coa nosa parte. Xusto é que o cobremos.

DONICELA.- Non, se xusto é, claro...

AMPARO.- Pois se é xusto a que esperamos? Quedamos aquí coma vacas mansiñas que se poñen ao carro, aínda que non lles dean de comer? Non. Hai que ter figados e non deixar que te asoballen, nin que che boten o xugo enriba sen arreporte. Cando non che dan o que teu é, o que tes gañado e ben gañado co teu esforzo... reclámalo... e se cho negan... cóllelo!

FINA.- Pois vacas non somos, ou que?

AURORA.- Non, ho!

PILARA.- Desde logo que non!

AMPARO.- Non sei vós, pero eu mentres non me dean o meu non penso traballar máis!

FINA.- Nin eu.

AURORA.- Pois se vós non traballades, eu tampouco.

PILARA.- A ver, traballar e non cobrar é de parvos, así que...

MATILDE.- Iso tamén é verdade, claro..

FINA.- Pois veña, imos polos talleres e a ver que di a xente!

AURORA.- E que ha de dicir? O mesmo ca nós! E quen non, que brúe, que é o que fan as vacas. Muuu!

Saen todas cara aos outros talleres. A Donicela, como camarón que leva a corrente, acaba indo tamén.

Texto e dirección
Cándido Pazó

23

DONA EMILIA.- *(Ao público)* Volveu a Tribuna. E si, cando ela falaba ardía a leña verde. Pero é que ademais esta vez a leña estaba seca. Moi seca, e non cumpría moito lume para incendiala. Os talleres secundaron o plante e en pouco tempo toda a Fábrica estaba parada. E en menos tempo aínda a Dirección mandou un inspector de labores para ver que pasaba.

Armando gran estroncio cuns pitos de barro, as cigarreiras, de regreso dos outros talleres, entran de novo en escena. Dona Emilia le a parte do inspector.

DONA EMILIA.- *(Inspector)* Ei, ei, ei! Que significa este escándalo?

FINA.- Que levamos tres meses sen cobrar, e ata aquí chegamos.

DONA EMILIA.- *(Inspector)* Pois iso fálase, que falando enténdese a xente. Pero non sei a que vén esta fanfarra.

PILARA.- É para que bailes o can-can.

DONA EMILIA.- *(Inspector)* Creo que aquí ninguén lles está faltando ao respecto, señoras, así que, por favor, o mesmo pido.

AMPARO.- Como que non se nos está faltando ao respecto? Que maior falta de respecto hai que non pagarlle a unha o seu traballo. Que outra cousa non temos, señor inspector, que diso vivimos.

DONA EMILIA.- *(Inspector)* Está ben, está ben. Vou transmitir as súas queixas, pero vostedes compórtense e póñanseme a traballar. *(Ao público)* E o home foise.

AMPARO.- *(En vista de algunhas inician o movemento para retomar o traballo)* Eí, ei, ei, que facedes? Iso de volvermos ou non ao traballo teremos que decidilo nós.

MATILDE.- *Bueno*, xa dixo que ía transmitir as queixas.

AMPARO.- As queixas coñécenas de sobra, porque veñen de atrás: que non nos pagan. E iso para eles non foi problema ningún ata o de agora. É un problema arestora porque decidimos plantarnos.

MATILDE.- *Bueno*, pero eles... terán que miralo.

AMPARO.- Pois moi ben. Que o miren. E se hai que esperar, esperamos, pero... Non dis que na tenda xa non che fian de boa gana?

MATILDE.- Non, a verdade é que non.

AMPARO.- E por que lles habemos de fiar nós a eles? Xa lles fiamos tres meses. Esperamos, si. Pero sen traballar.

DONA EMILIA.- *(Ao público)* E na Dirección mirárono. E estiveron de acordo en que, dado o carácter pacífico do país, a sublevación non era tan perigosa nesta fábrica coma noutras de España adiante. Ui, dicía o Director, non quixera eu verme en Sevilla nunha destas! Aínda así, ou xusto por iso, tomaron unha determinación.

DONA EMILIA.- *(Inspector)* Señoras. A ver, que lles conto...

AURORA.- Nada de contos. Cartos, cartos!

PILARA.- Contos son os que lles boto eu aos fillos cando non lles podo dar pan.

FINA.- Deixádeo falar, ho.

DONA EMILIA.- *(Inspector)* Pois... a ver, vaise pagar. Hoxe mesmo. *(Ambiente de satisfacción)* Un mes.

Texto e dirección
Cándido Pazó

FINA.- Como un mes?

DONA EMILIA.- (*Inspector*) Un, si.

FINA.- Pero débensenos tres!

DONA EMILIA.- (*Inspector*) E que lle queren? Polo de agora só podemos ofrecerlles un. É o que hai. E quedan advertidas: se non depoñen a súa actitude teremos que tomar medidas drásticas.

FINA.- Que medidas?

DONA EMILIA.- (*Inspector*) As que sexan precisas. Mesmo chamar as forzas da orde se fai falta.

MATILDE.- (*Un tempo*) Eu creo que, para ir tirando... un mes non está mal, non?

PILARA.- Non estará mal para ti.

FINA.- Se nos pagan é porque nos teñen medo, que estes non dan nada por que si.

AURORA.- Non nolo dan porque si. Dánnolo porque nolo deben.

FINA.- Pois claro, Aurora! Pero débennos tres. Ou non? E ata o de agora non daban nada. Seica non podía ser. E mira por onde, apertamos un pouco... e ala, xa pode ser. Pero só un. Temos que apertar máis, tres veces máis, para que nos paguen os tres que nos deben.

AURORA.- E non será mellor ir aos poucos?

PILARA.- Xa, ás da aldea ben vos vale o do mesiño, que a terra algo dá, e o caso é ir tirando. Sodes ben coitadas, ho.

AURORA.- Ei, ei, ei, sen faltar! A ver se che vou facer probar o coitada que son!

PILARA.- Ti e cantas?

As dúas traballadoras inician unha pelexa na que as outras tratan de mediar.

AMPARO.- Compañeiras! Compañeiras. Xa non se trata só de que nos paguen. Que si, iso é o primeiro, claro que si. Pero trátase tamén de que saiban a forza que temos se estamos unidas. Unidas! Ofrecénnos un mes. Fina di que nos deben tres. E eu dígovos que aínda nos deben máis, infinitamente máis! Débennos unhas condicións de traballo mellores que as que temos. Débennos un salario que non pode depender unicamente da produción de cada unha. Débennos que ese salario nos permita saír de vez da pobreza; que ricas non queremos ser, pero temos dereito a vivir con toda a dignidade que calquera ser humano merece, sen distincións de clase.

Como lles temos a man no pescozo aceptan pagar un mes. Fina di, e con razón, que se mantemos a man firme acabarán pagando os tres. E eu dígovos que, unha vez postas, apertemos a fondo, ao que nos dean as forzas, unidas e a porfía, e reclamemos dunha vez que nolo paguen todo! Non só os cartos. Todo o que nos deben! Todo!

AURORA.- Ui, coidado. Que se cadra a avaricia rompe o saco.

AMPARO.- Que saco? O deles parece que nunca rompe. E o noso... que saco é? Mira Aurora, mirade todas: o cerne desta Fábrica non é este edificio, esas paredes, esas ventás... Nin tampouco o tabaco. O cerne desta Fábrica somos nós. Que as pedras e mais as plantas foron postas no mundo por Deus. Pero ningunha desas cousas sería de proveito sen as mans que as transforman. As mans da xente traballadora. As nosas mans! Xa é hora de facérmolas valer! Non só para o seu bene-

Texto e dirección
Cándido Pazó

ficio, tamén para o noso, que somos as que máis o merecemos. Que non, non é por avaricia que o reclamamos! É por xustiza! Por dereito!

FINA.- Por dereito, claro que si!

PILARA.- *(Que estivo mirando por unha ventá)* Ei!

FINA.- Que pasa?

PILARA.- Veñen aí uns soldados.

FINA.- Como uns soldados?

PILARA.- Si, catro ou cinco.

DONICELA.- E esa é toda a forza que mandan? Media ducia de quintos.

Xa vedes que non nos teñen en gran cousa.

AURORA.- Ai non, pois iso si que non! Era o que faltaba! Veña, que saiban quen somos!

FINA.- E o que valemós!

AMPARO.- Vamos, compañeiras, a Fábrica é nosa!

Amparo colle outra vez o pito que antes usara e comeza a tocalo. As demais secúndana. Despois, mentres Dona Emilia narra, atrancan as portas coas cadeiras e outros trebellos que había en escena.

DONA EMILIA.- *(Ao público, berrando para superar o balbordo)* Catro mil mulleres! Non todas do mesmo parecer, claro. Non todas coa mesma determinación, certo. Non todas coa mesma carraxe, desde logo. Poñamos que mil ardendo. Outras mil subidas de temperatura. Mil mornas, pero deixándose ir. E outras mil frías e retraídas. Pero catro mil!

PILARA.- Vanse! Os soldados vanse!

Animadas pola pequena e temporal vitoria, as cigarreiras comezan a cantar.

Texto e dirección
Cándido Pazó

CIGARREIRAS.- Somos nós, somos nós, somos nós,
cigarreiras, mulleres afoutas,
fillas bravas da Lúa o do Sol,
somos nós e aquí está a nosa forza.

Somos nós, somos nós e estas mans,
son as mans que dan vida aos talleres.
Estas mans, estas mans, estas mans!
Estas mans, estas mans de mulleres!

*Pouco a pouco, a canción foi mesturándose cun son que vén de lonxe e do
que, consonte se achega e se agranda, vai distinguíndose a súa natureza:
un tropel de cabalos que se aproxima.*

FINA.- Silencio. Que é iso?

AURORA.- O que?

FINA.- Ese son.

AMPARO.- Parecen cabalos.

PILARA.- *(Que foi ver)* Vén a garda civil!

AURORA.- *(Temerosa)* A garda civil?

PILARA.- Si. Polo Camiño Real.

FINA.- Cantos?

PILARA.- Non sei. Moitísimos!

AMPARO.- Hai que paralos antes que cheguen. Todas á esquina de San
Hilario. E de alí que non pasen, compañeiras! Que non pasen!

*Con máis ou menos ardor, as cigarreiras saen de escena cara a mentada
esquina. Matilde, temerosa, tarda un pouco, pero sae tamén. A Donicela*

Texto e dirección
Cándido Pazó

fica soa en escena. Dubida. Parece que no vai ir coas outras. Pero finalmente, con máis resignación que convicción, segue ás súas compañeiras.

DONA EMILIA.- *(Ao público)* Pero pasaron. E as mil máis ardentes trataron inutilmente de mover unhas pedras que había diante da Fábrica para facer outra barricada! Mentres as mil non tan ardentes optaron por unha prudente retirada, uníndose ás mil máis mornas, que arrefriaran de vez coa primeira carga e fuxían en desbandada. Ao tempo que as mil máis frías... vían a batalla desde lonxe.

En absoluta soedade, Amparo, entrando de novo en escena, chama polas súas compañeiras, que se retiran.

AMPARO.- A onde ides? Volvede! Volvede! Se non podemos coas pedras máis grandes, sempre nos quedan as máis pequenas, e podemos apedrexalos... anque *namáis* sexa por gusto. Volvede!

DONICELA.- *(Achegándoselle, compasiva)* Vamos, isto... terminou.

AMPARO.- *(Repóndose, logo dun tempinho de amargo silencio)* Non. Isto acaba de empezar!

Derrotada pero resolta, Amparo vaise. A Donicela séguela.

24

DONA EMILIA.- *(Ao público, lendo)* Ao seguinte día do motín as operarias cobraron os tres meses debidos. Non era cousa de provocar o enfado popular, tal como estaba a nación, que xa parecía a casa de Tócame Roque: os políticos á greña, gobernos de quita e pon, medio exército desafecto e outro medio desmoralizado, os carlistas que xa acuñaban moeda propia en Cataluña, as colonias pedindo a independencia, os

Texto e dirección
Cándido Pazó

republicanos esperando a súa ocasión... E o *macarroni*, como dicían na Fábrica, o pobre Amadeo I, con ganas de perdemos a todos de vista. Lóxico, naquelas circunstancias, mellor que rei... ben preferiría ser panadeiro.

Entra en escena Lupe, a criada.

LUPE.- *(A Dona Emilia, que está absorta na lectura)* Señora, está aquí a visita.

DONA EMILIA.- Que visita? Ah, si, claro, é que se me foi a... Faina pasar, logo.

FINA.- *(Entrando)* Con permiso.

DONA EMILIA.- Pasa, Fina.

FINA.- Antonia.

DONA EMILIA.- Que?

FINA.- Que me chamo Antonia. *(Sinalándolle o libro)* Fina é o nome que vostede me puxo no...

DONA EMILIA.- Ah, si, claro. Desculpa.

FINA.- Non hai nada que desculpar. E se me quere chamar Fina, por min...

DONA EMILIA.- *(Polo libro)* É que van alá tantos anos...! E o caso é que nunca máis o volvera ler. Agora mesmo non sabería distinguir canto hai aquí de ficción inspirada na realidade e canto de realidade feita ficción.

FINA.- *Bueno*, non lle entendo moi ben o que quere dicir, pero moitas das cousas que aí conta pasaron tal cal. Outras pasaron máis ou menos. Outras non pasaron, pero ben puideron pasar. E outras pasaron e non

están aí. A realidade é o que ten, que por moito que se queira non cabe nun libro e hai que acomodala como se poida.

DONA EMILIA.- Mira, unha boa definición de realismo.

FINA.- Como?

DONA EMILIA.- Nada. Líchelo entón?

FINA.- A Fábrica toda.

DONA EMILIA.- Non me digas!

FINA.- Comprámolo entre varias e líase en alto nos talleres.

DONA EMILIA.- Ah. Un libro para catro mil mulleres!

FINA.- Xa ve, con nós pouco negocio fixo.

DONA EMILIA.- Pois si, máis me valera dedicarme ao voso oficio. *(Ante a cara de estrañeza de Fina)* Un cigarro para catro mil homes... a ninguén se lle ocorrería algo así.

FINA.- Pois xa sabe, dous aniños practicando e... Peor o tería eu para dedicarme ao seu. Necesitaría dúas vidas: a que os meus pais non puideron darme e a que eu non puiden vivir.

DONA EMILIA.- Xa, muller. Pero non o mires así.

FINA.- Entón como quere que o mire?

DONA EMILIA.- Con orgullo. *(Ante o xesto interrogativo de Fina)* Do que significades as mulleres coma vós.

FINA.- Coma nós?

DONA EMILIA.- As que traballades. Vós abrides camiño. Deixades a casa, que pode ser unha prisión...

FINA.- *Bueno*, para meternos noutra.

Texto e dirección
Cándido Pazó

DONA EMILIA.- Para metervos onde queirades metervos, que é do que se trata. Niso as... señoritas, están peor ca vós. Inda que non o pareza, están máis atadas.

FINA.- *(Irónica)* Ui, que pena me dan.

DONA EMILIA.- Pois... en certo modo deberían darcha

FINA.- E por que?

DONA EMILIA.- Por que son mulleres, coma vós.

FINA.- Ah.

DONA EMILIA.- Non é pouco, non?

FINA.- Non, claro. Pero non é abondo.

LUPE.- Con permiso.

Entra Lupe cun carriño no que trae dúas cuncas de chocolate e un prato con barquillos. Despois entrará cunhas cadeiras.

DONA EMILIA.- *(Mostrándolle os barquillos)* Mira. Era teu pai o que era barquilleiro, non?

FINA.- O meu de Antonia, si. O de Fina non.

DONA EMILIA.- Certo, púxenlle ese detalle á protagonista. Espero que non che importase.

FINA.- Un pouco. Pero o libro é seu.

DONA EMILIA.- Senta, por favor. *(Sentan)* E como se acolheu? O libro.

FINA.- Ui, houbo as súas controversias. Sobre todo co final. Si, cando Amparo acaba de parir, *bueno*, de dar a luz, e pasan as cigarreiras por diante da súa casa berrando aquilo de...

DONA EMILIA.- Que pasa? Non vos gustou?

FINA.- A min si, claro. Moito. Pero ao mesmo tempo... Que quixo dicir con iso?

DONA EMILIA.- Nada, que se deu esa coincidencia.

FINA.- Pois parece que ten un aquel... como de mofa.

DONA EMILIA.- Non muller, por favor! Por que dis iso?

FINA.- De retranca, logo.

DONA EMILIA.- Retranca?

FINA.- Si. Como se di en fino..?

DONA EMILIA.- Ironía?

FINA.- Iso.

DONA EMILIA.- Pois...

FINA.- É que, non sei... tiñamos tantas esperanzas naquel cambio! Tantas! E acabou todo... como acabou.

DONA EMILIA.- Víase vir.

FINA.- Non me faga trampas, dona Emilia, que o escribiu vostede dez anos máis tarde. Así calquera.

DONA EMILIA.- Tes razón, perdoa. É que con tanto xogar co tempo... Pero *bueno*, o que avisa non é traidor.

FINA.- Como di?

DONA EMILIA.- *(Indo ao comezo do libro)* Que eu xa avisaba. No prólogo. *(Le)* “Sempre considerei absurdo que un pobo cifre as súas esperanzas de redención e ventura en formas de goberno que descoñece e ás que, polo mesmo, atribúe prodixiosas virtudes e maravillosos efectos”.

Texto e dirección
Cándido Pazó

FINA.- Entón en que debe... cifralas? No que coñece? Cativa esperanza nos deixa, dona Emilia. E non me veña con aquilo de que máis vale malo coñecido que bo por coñecer, que iso sempre o din os que mesmo co malo non lles vai tan mal.

DONA EMILIA.- Bo argumento. Non sei se é acertado, pero é brillante.

FINA.- Foi un fracaso, si. Pero sabe que? Aquí parece que só teñen dereito a fracasar os de sempre.

DONA EMILIA.- *(Tras un valorativo silencio)* Ti que final lle porías, entón?

FINA.- A que? *(Dona Emilia amósalle o libro)* Ah, non, eu sei rematar cigarros, non libros.

DONA EMILIA.- *Bueno*, imos vendo e ti xa me dis... Amparo acaba de dar a luz.

25

Entra en escena Amparo, en camisón e moi desmellorada. Xa deu a luz. Acompañaa a Donicela, que vén termando dela. Deica o final dona Emilia e Fina observarán esa escena, que se xogará en paralelo á súa.

DONICELA.- Mira que es teimuda! Tes febre. Onde tes que estar é na cama.

AMPARO.- Que non!

DONICELA.- A quen se lle conte!

AMPARO.- Afogo nese cuarto. Necesito respirar. Sentirme viva. E o meniño?

DONICELA.- Está con túa nai. Queres que cho traia?

AMPARO.- Agora mesmo, non. *(Un tempiño)* E que, que se sabe do mundo, logo?

Texto e dirección
Cándido Pazó

DONICELA.- Pois... as de García... *(Ante un xesto alterado de Amparo)* Tranquila, que é para alegrarse. Largan esta tarde para Madrid. Seica gañaron definitivamente o preto e vanse instalar alí.

AMPARO.- Pois déixaas ir.

DONICELA.- Se cadra inda lles pasa algo polo camiño, porque tal como están as cousas...

AMPARO.- E logo?

DONICELA.- Disque a República vén aí. O rei xa se foi. Xa non nos atura máis.

AMPARO.- Ana...

DONICELA.- Que?

AMPARO.- Ti faríasme un favor?

DONICELA.- Si, claro.

AMPARO.- Seguro?

DONICELA.- Seguro. Que queres?

AMPARO.- Que busques a Baltasar e que lle digas que tiveren un neno. Que el verá o que fai.

DONICELA.- Para que, Amparo? Deixa estar. Non quere saber nada. Non lle deas máis voltas.

AMPARO.- Pedínche un favor. Fasmo ou non?

DONICELA.- Pero a ver...

AMPARO.- Fasmo ou non?

DONICELA.- Si, claro. Ten que ser agora?

AMPARO.- Agora, si!

DONICELA.- Vou, logo. Pero ti descansa.

A Donicela vaise. Amparo fica medio adormecida.

24b

DONA EMILIA.- *(En paralelo)* Bueno, entre que vai e vén, ti dirás...

FINA.- O que?

DONA EMILIA.- Esta visita...

FINA.- Ah, si, claro... É que... verá... na Fábrica queda vacante un posto de xefa de taller e...

DONA EMILIA.- E...?

FINA.- E vostede, que ten tantas influencias, se cadra podía axudarme a...

DONA EMILIA.- Pero xa cho ofreceran daquela e non aceptaches. *(Un chisquiño paródico)* Para que non che pararan os pés.

FINA.- Son tantas as cousas que pasaron desde entón... e tantas as que non pasaron... que os meus pés... xa non lle son o que foron.

DONA EMILIA.- Xa.

FINA.- Eu sei que non a tratei moi ben cando veu á Fábrica por vez primeira, pero...

DONA EMILIA.- Pero despois fuches a que máis me axudaches, así que, o que na miña man estea, conta coa miña axuda. *(Observando que entra a Donicela)* Pero agora...

26

AMPARO.- *(Espertando)* Que?

Texto e dirección
Cándido Pazó

DONICELA.- Ui, non sabes como están as rúas! Parece que o da República xa está aí.

AMPARO.- Hai oito días que se di o mesmo.

DONICELA.- Xa, pero... pensei que o quererías saber.

AMPARO.- Ti ben sabes o que quero saber.

DONICELA.- Pois...

AMPARO.- Que?

DONICELA.- No cuartel non estaba.

AMPARO.- E na casa?

DONICELA.- Tampouco. Parece ser que...

AMPARO.- Que?

DONICELA.- Que marchou onte.

AMPARO.- A onde?

DONICELA.- Para Madrid.

AMPARO.- Para Madrid? *(A DONICELA asente. AMPARO, nun aumento súbito da febre, entra en crise)* Xustiza! Xustiza! Xustiza para o pobo! Váleme miña señora do Amparo! Como podes consentir isto? A palabra é sagrada! A palabra hai que a cumprir! Os dereitos... Os nosos dereitos! Todos somos iguais! Iguais! Hai que matar os oficiais todos! Todos! De alférez para arriba, todos...!

A Donicela saíu un momento. Regresa co meniño. Ponllo no colo a Amparo que, pouco a pouco, achegándose ao seu seo, vai recuperando a calma.

FINA.- Sabe que lle digo Dona Emilia? Non sei que quixo dicir, nin cal era a súa intención, pero, Santa Rita, Santa Rita, a min o seu final váleme como está. E seino de memoria: *(Encara o público)* “Sentíase o paso das cigarreiras que voltaban da Fábrica. Do grupo máis compacto saíron algunhas berrando...”

O resto das cigarreiras entra a escena. Fina úneselles e berran:

CIGARREIRAS.- Viva a República Federal!

FIN